

HLASIZMUS — IDEOLÓGIA PROTIREVOLUČNEJ SLOVENSKEJ BURŽOÁZIE

Donedávna mala naša verejnosť celkom skreslený obraz o politickej a ideologickej činnosti skupiny slovenskej inteligencie, ktorá, zoskupená okolo časopisu Hlas, vstúpila koncom minulého storočia do slovenského národného života. Buržoázni ideológovia nesprávne vyhlasovali ideológiu tejto skupiny — hlasizmus — za pokrokovú ideológiu, nesprávne hodnotili jej program ako pokrokový od začiatku do konca a konečne nesprávne vyhlasovali tento program za program celonárodný. Hlasisti neboli ani dôslednými bojovníkmi proti feudalizmu a za národné oslobodenie Slovákov.

Významný krok v osvetľovaní charakteru činnosti a ideológie hlasistov urobila v posledných rokoch naša historická veda. Treba tu spomenúť najmä prácu L. Holotíka *Slovenská historiografia na nových cestách*.¹ V tejto práci sa o hlasistoch správne píše ako o ideológoch slovenskej buržoázie, žiakoch Masaryka a nepriateľoch revolučného robotníckeho hnutia v Uhorsku, ako o liberáloch. Toto však nestačí na rozbitie legendy, ktorú vytvorili o hlasizme buržoázni ideológovia, často sami bývalí hlasisti. Treba viacej práce, ktoré odhalia nášmu ľudu škodlivosť a reakčnosť hlasistickej ideológie od jej začiatkov až dodnes. Naliehavú potrebu takýchto prác potvrdzuje aj skutočnosť, že ešte i dnes mnohých súdruhov máta teória o „relatívnej pokrokovosti“ hlasizmu.² Každá práca, odhaľujúca pravú tvár hlasizmu, bude

¹ L. Holotík, *Slovenská historiografia na nových cestách*. Historický sborník SAVU X, Bratislava 1952, 324—341.

² Nepochybujeme o tom, že takéto ilúzie o pokrokovosti hlasizmu sú živé vedomí niektorých ľudí aj niektorými nesprávnymi formuláciami v knihe s. Miloša Gosiorovského *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*. Ako píše s. L. Holotík vo svojom už spomínanom článku *Slovenská historiografia na nových cestách*, s. Gosiorovský nepresne

aj príspevkom k boju proti masarykizmu na Slovensku, proti buržoáznacionalistickým, kozmopolitickým a sociálnodemokratickým prežitkom vo vedomí našich ľudí. Nutnosť tohto boja zdôraznil aj X. sjazd KSČ. K splneniu tejto veľkej úlohy chce prispieť aj táto práca.

I. ZA MARXISTICKÉ CHÁPANIE POKROKU

Správnemu pochopeniu a vysvetleniu hlasistickej ideológie stálo a stojí v ceste niekoľko prekážok, ktoré ľahko privádzajú človeka k chybným predstavám.

Každý, kto hoci len povrchno pozná hlasistické hnutie a má len trochu úcty k faktom, musí byť už dnes presvedčený o škodlivom vplyve hlasistov na rozvoj robotníckeho hnutia na Slovensku, o ich nepriateľstve voči marxizmu. No — ako sme už spomenuli — ešte často sa stretávame so súdruhmi, ktorí uznávajú pokrokovosť alebo aspoň relatívnu pokrokovosť hlasizmu. Títo súdruhovia poznajú nenávisť hlasistov voči robotníckemu hnutiu, ich škodlivý vplyv na toto hnutie, ale snažia sa vyvážiť reakčnosť hlasizmu ako ideológie tak, že násilne odtrhávajú jednotlivé názory a výroky hlasistov od reakčného základu ich ideológie. Iní vyhlasujú hlasizmus za „relatívne pokrovový“, lebo je vraj ideológiou buržoáznejšou ako ideológia nacionalistických a klerikálnych živlov slovenskej buržoázie („martinčania“ s Vajanským na čele, hlinkovskí klerikáli atď.).

Iných mýli a znemožňuje im správne poznanie hlasistickej ideológie skutočnosť, že niektorí jednotlivci z radov hlasistov našli svoje miesto v robotníckom hnutí (dr. Ivan Hálek, akademik František Votruba). Konečne sú aj takí, ktorých mýli skutočnosť, že z radov hlasistov vyšli jednotlivci, ktorí sa počas poslednej vojny našli v protifašistickom tábore. Ideológia týchto jednotlivcov nadobudla v porovnaní s fašistickou ľudáckou ideológiou klamlivý kolorit pokroku, ba niektorí z nich v dôsledku charakteru našej revolúcie roku 1945 zostali aj po oslobodení na významných miestach nášho štátneho a politického života.

Cez všetky tieto prekážky sa dostaneme k správnejmu pochopeniu hlasistickej činnosti a ideológie iba vtedy, keď ju nebudeme skúmať relativisticky,

označuje vystúpenie hlasistov za „prvé uvedoméle buržoáznodemokratické hnutie“. Ďalej Gosiorovský uvádza, že hlasisti „nadväzujú spoluprácu s demokratickou časťou českej buržoázie“ atď. Rozhodne že takéto formulácie zastierajú podstatu, vyplývajúcu aj z faktov, ktoré o hlasistickej politickej činnosti aj sám uvádza. Touto podstatou je: hlasistické vystúpenie je vystúpením ideológov protirevolučnej, liberálnej slovenskej buržoázie. Preto z práce s. Gosiorovského — napriek všetkým jej kladom a priekopníckemu významu — nevidieť jasne, že udusenie revolučnosti ľudu je základným cieľom hlasizmu, že hlasizmus je od začiatku do konca reakčnou ideológiou.

objektivisticky, ale dialekticko-materialisticky, keď sa zbavíme ekonomistického, evolucionistického chápania spoločenského pokroku a osvojíme si dôsledne marxistické, triedne chápanie pokroku.

To znamená, že dôvodom na to, aby sme určitú spoločenskú skupinu vyhlásili za pokrokovú, nemôže byť jestvovanie v tom období ešte reakčnejšej spoločenskej skupiny. Pri hodnotení činnosti spoločenskej skupiny nesmieme stožňovať ani boj za rozvoj výrobných síl s bojom za zmenu výrobných vzťahov a vyhlasovať za pokrokovú každú spoločenskú triedu alebo skupinu, ktorá ako-tak podporuje rozvoj výrobných síl.³

Prečo musíme postupovať inak?

Je všeobecne známe, že spoločenský vývoj nie je iba jednoduchým kvantitatívnym rastom, rozvojom výrobných síl, ale aj refazou náhlych skokov, kvalitatívnych zmien, keď kvantitatívne zmeny zapríčiňujú kvalitatívne zmeny — sociálne revolúcie, privádzajúce výrobné vzťahy do súladu s úrovňou výrobných síl. Preto pokroková spoločenská trieda, skupina alebo jednotlivec uznáva nutnosť revolúcie v spoločenskom vývoji, podporuje jej príchod a víťazstvo. Preto podľa marxistického chápania pokroku kritériom pokrokovosti alebo reakčnosti spoločenskej triedy, vrstvy, skupiny alebo jednotlivca nie je iba vzťah k reakčnejším spoločenským skupinám, k rozvoju výrobných síl, ale predovšetkým vzťah k spoločenskej revolúcii. Takéto chápanie pokroku umožňuje nám zaradiť každú spoločenskú skupinu na pravé miesto v dialektike spoločenského vývinu a okrem toho odhaliť aj slabosti a chyby robotníckej strany, napríklad slovenskej sociálnej demokracie na prelome storočí.

Ak s týmto kritériom pristúpime k hodnoteniu aktivity hlasistov, nutne prideme k uzáveru, že táto bola v podstate reakčná.

Keď hlasisti vstúpili do spoločenského života deväťdesiatych rokoch minulého storočia, bola v Uhorsku na dennom poriadku národnodemokratická revolúcia. *Jedine táto revolúcia mohla vymiesť dôsledne zvyšky feudalizmu v spoločnosti, otvoriť cestu slobodnému a rýchlemu vývoju kapitalizmu, priniesť oslobodenie národom Uhorska.* Táto revolúcia bola i kľúčom k demokratizácii Slovenska a k národnému oslobodeniu Slovákov. Vzťah k tejto revolúcii je v tomto období kritériom pokrokovosti každého Slováka.

Aký vzťah mali hlasisti k tejto revolúcii?

Hlasisti — ako žiaci Masaryka — zavrhovali spoločenskú revolúciu, neschvaľovali revolučný spôsob riešenia naliehavých spoločenských úloh. Nemôžno poprieť zásluhy hlasistov na rozvoji výrobných síl spoločnosti: propagovanie priemyselňovania Slovenska, výsledkov prírodných a technických vied, zakladania hospodárskych spolkov, moderných spôsobov hospodárenia

³ Pozri Myšl Filozofická 1954, č. 1, 141.

podľa českých vzorov atď. Toto boli pokrokové body programu hlasistov. No na základe tohto ešte nemôžeme vyhlásiť celý program hlasistov za pokrokový a najmä nemôžeme vyhlásiť za pokrokovú ich ideológiu, lebo je idealistická, nevedecká, jej základom je negatívny vzťah k hlavnej spoločenskej úlohe na Slovensku — k národnodemokratickej revolúcii, otvárajúcej brány ozajstnému rozkvetu slovenského hospodárstva a kultúry.

Protirevolučná ideológia hlasistov nebola ani náhodilá ani nevitaná. Bola podmienená triednymi záujmami slovenskej buržoázie a týmto záujmom aj plne vyhovovala. Slovenská buržoázia je v tomto období liberálna, čo znamená, že je nepriateľom niektorých prežitkov feudalizmu, osvecuje ľud, ale bojí sa jeho revolučného hnutia, želá si pokrok, ale chce ho dosiahnuť mierou cestou a nie cestou revolúcie, miernymi reformami v rámci jestvujúceho spoločenského zriadenia. V strachu pred revolučným ľudovým hnutím robí kompromisy s feudalizmom a obchoduje s národnými záujmami. V. I. Lenin o takejto buržoázii napísal: „V podstate liberálna buržoázia . . . domáha sa čo možno najmiernejšieho kompromisu medzi cárom a revolučným ľudom, a pritom takého kompromisu, pri ktorom by sa dostalo najviac moci buržoázii a najmenej revolučnému ľudu, proletariátu a roľníctvu.“⁴ Takou liberálnou v politike bola i slovenská buržoázia (keď pod tento pojem nezahrnujeme aj roľníctvo) od revolučného vystúpenia más v štyridsiatych rokoch minulého storočia a aj počas pôsobenia hlasistov, hoci hospodársky nebola vyvinutá ako buržoázia na západe. Liberálmi boli všetci jej politici.⁵ Nelogickým sa to môže zdať len tým súdruhom, ktorí pokrokovosť buržoázie merali počtom továrenských komínov, nevšímajú si triednu diferenciáciu slovenskej spoločnosti a záujmy jednotlivých tried, zdôrazňujú síce, že Slovensko ako súčasť Uhorska zaostalo vo vývoji kapitalizmu za západom, ale pritom sú presvedčení — ignorujú takú významnú podmienku ako je čas — že sa kapitalizmus vyvíjal na Slovensku pred pol storočím práve tak ako na západe pred poldruha storočím. Títo súdruhovia nechcú vidieť, že hoci sa slovenská buržoázia nemohla pred pol storočím vyrovnáť v ekonomickom ohľade buržoázii na západe, v politickom ohľade boli obe buržoázie rovnaké — reakčné. A je to aj pochopiteľné. Veď Slovensko nebolo oddelené od západu čínskym múrom. Z lekcii, ktoré dostávala západná buržoázia od pracujúceho ľudu roku 1789, 1848 a 1871, mohla sa učiť a učila sa aj slovenská buržoázia. Preto sa aj jej ideológom tak dobre hodila hospodárske, politické i kultúrne programy západnej reakčnej buržoázie.

⁴ V. I. Lenin, *Vybrané spisy* I, Bratislava 1952, 510—511.

⁵ To neznamená, že medzi liberálom v štyridsiatych rokoch a liberálom z konca minulého storočia niet rozdielu. Porov. VI. Matula *K niektorým otázkam slovenského národného hnutia štyridsiatych rokov 19. storočia*, *Historický časopis* 1954, č. 3, 397.

Ideológmi slovenskej buržoázie, ktorí sa učili činnosti i zbabelosti a rafinovanosti od buržoázie na západe (Masaryk im bol v tom sprostredkovateľom a vzorom) a ktorí chceli aj Slovensko „povzniesť“ podľa západného vzoru, boli aj hlasisti. Šrobár napríklad spomína: „Neraz v samote porovnával som s našim národom národ český, nemecký, anglický, francúzsky. A či sa kedy na tú výšku kultúrnych národov dostaneme?“⁶ Podľa vzoru a za pomoci ideológov českej buržoázie pracovali na zosilnení svojej triedy, na likvidácii revolučného robotníckeho hnutia, na kompromisoch s feudalizmom a monarchiou. Preto je správne charakterizovať hlasistov ako liberálov, ideológov liberálnej buržoázie. Platí o nich v plnej miere to, čo povedal Lenin o ruských liberáloch: „Liberáli chceli „oslobodiť“ Rusko „zhora“, nedotknúť sa pritom cárovej monarchie, nedotknúť sa držby pôdy a moci statkárov, iba ich „nahovárať“ na ústupky duchu času. Liberáli boli aj ostanú ideológmi buržoázie, ktorá sa nemôže zmieriť s nevoľníctvom, ktorá sa však bojí revolúcie, bojí sa hnutia más, schopného zvrhnúť monarchiu a odstrániť moc statkárov. Liberáli sa preto obmedzujú na „boj za reformy“, „boj za práva“, t. j. na rozdelenie moci medzi feudálov a buržoáziou. Nijaké iné „reformy“ okrem tých, čo robia feudáli, nijaké iné „práva“ okrem tých, čo pripúšťa svojvôľa feudálov, nemôžu vzniknúť pri takom pomere síl.“⁷ Bez ohľadu na subjektívne želanie jednotlivých príslušníkov hlasizmu stali sa títo teda lekármi, ktorí *liečili smrteľné rany feudálno-kapitalistickej spoločnosti, podporovali zrastanie kapitalizmu s feudalizmom v Rakúsko-Uhorsku*, čo nebolo v súlade s pokrokom. Hlasisti teda nevybočovali z rámca slovenskej buržoáznej inteligencie, o ktorej František Tupý, český kotlár zo Slaného a funkcionár slovenských sociálnych demokratov v Pešti, ešte roku 1897 napísal: „Jest to zajisté politování hodno, studující mládež ostatních národů je skoro vesměs nakloněná více méně ideám revolučním a studenti slovenští jsou konzervativní skrz na skrz“.⁸

Iste pri tejto príležitosti zakrúčia hlavami tí, čo považujú hlasizmus za „relatívne pokrokový“, čo vidia dualisticky v hlasistickej ideológii dve časti, pokrokovú a reakčnú, a opýtajú sa: A čo boj hlasistov za všeobecné volebné právo, boj proti klerikalizmu, za rovnoprávnosť národov v Uhorsku? Či to nebol boj za demokratické požiadavky, či to nebol boj proti zvyškom feudalizmu v Uhorsku? Nuž odpovedzme im na ich otázky.

Isteže medzi slovenskou buržoáziou z jednej strany a maďarskými feudálmi a kapitalistami zo strany druhej nebol na prelome storočí úplný súlad.

⁶ Dr. V. Šrobár, *Z môjho života*, 279.

⁷ *Lenin o literatúre*, SVPL, Bratislava 1953, 56—57.

⁸ Citované podľa M. Gosiorovského, *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*, Bratislava 1951, 20.

Základným protirečením medzi slovenskou buržoáziou (v podstate maloburžoáziou) a maďarskými vládnúcimi triedami bol konkurenčný boj medzi týmito triedami. Hlasisti boli skupinou tých slovenských buržoázných politikov, ktorí svoju triedu orientovali v tomto boji na spoluprácu s hospodársky silnejšou českou buržoáziou. *Napriek všetkým rozporom — ktoré vznikli na tomto základe medzi predstaviteľmi slovenského, maďarského a českého kapitálu — všetky tieto triedy zahrnoval feudálno-kapitalistický zväzok. Základom tohto zväzku bola kontrarevolučnosť, obrana vlastníckych záujmov v boji s vykorisťovaným ľudom všetkých národností.* Hlasisti ako ideológovia maloburžoázie utláčaného slovenského národa nastoľovali občasnú demokratické požiadavky. (Preto mohli byť za určitých podmienok aj spojencami robotníckej triedy.) Takou požiadavkou bola napríklad požiadavka všeobecného volebného práva. No v ústach hlasistov — ktorí boli proti spoločenskej revolúcii — prebúdza táto požiadavka v ľude škodlivé konštitučné ilúzie, ilúzie o možnosti zmeny spoločenského zriadenia bez revolúcie. *Škodlivosť tejto ilúzie vzrastala tým, že v Uhorsku nebol ideologicky vykryštalizovaný revolučný demokratický prúd.* Ako súčasť protirevolučnej, idealistickej ideológie hrala teda aj požiadavka volebného práva reakčnú úlohu v spoločnosti, lebo volebné právo malo v smysle tejto ideológie nahradzovať revolúciu. Pre tých, ktorí voľakedy zatemňovali rozdiel medzi socialistickým a buržoáznym svetonáhladom a vyhlasovali tento rozdiel za „abstraktno-teoretický“, pre tých, ktorí aj dnes zabúdajú, že sú v kapitalizme možné len dve, hlboko protikladné ideológie, socialistická a buržoázna, Lenin napísal: „No my si dovoľme myslieť, že uvedomelý robotník, ako aj každý uvedomelý politik nie je ľahostajný voči významu a zmyslu praktických hesiel, nie je ľahostajný voči tomu, ktorej triede a ako slúžia tieto heslá . . .” Ďalej Lenin zdôrazňuje, že to nie je jedno, či si niekto želá konštitúciu pre slobodný rozvoj triedneho boja alebo pre „sociálne zmierenie“ robotníkov a kapitalistov. (V. I. Lenin, *Spôsoby boja buržoáznej inteligencie proti robotníkom, Soč.* 20, 429.) Tieto Leninove slová sú cennou metodickou smernicou aj pre hodnotenie hlasizmu. Veď aj hlasisti si želajú demokratizáciu uhorského spoločenského zriadenia pre zmierenie tried a nie pre rozvoj triedneho boja.

Tak je to s „bojom“ hlasistov za všeobecné volebné právo, keď tento neskúmame metafyzicky a neodtrhávame ho od základu hlasizmu — od boja proti revolúcii. Tak je to aj s ostatnými podobnými požiadavkami hlasistov. Ich požiadavka boja proti klerikalizmu tiež nie je ničím iným ako prázdnu frázou, lebo tento „boj“ nevyučuje vieru v boha ani činnosť farára medzi ľuďmi, ale predpokladá — ako ešte uvidíme — iba prispôsobenie náboženstva novým spoločenským podmienkam, aby bolo účinnejším a zaobalenejším opiom ľudu. Preto Šrobár hovoriac o škodlivosti klerikalizmu zdôrazňuje, že „neslobodno zmiešať tu cirkev s náboženstvom“, že „kto

bojuje proti cirkvi, nemusí brojiť proti náboženstvu" . . .⁹ Hlasistickej požiadavky zrovnoprávnenia národov v Uhorsku sa dotkneme ďalej podrobnejšie.

Svojím negatívnym stanoviskom voči národnodemokratickej revolúcii hlasisti sa teda zaradili do buržoáznofeudálneho zväzku v Rakúsko-Uhorsku, bojujúceho najrozličnejšími prostriedkami — násilím i „smrteľným objímaním“ — proti revolučnému ľudovému hnutiu. *Ich boj proti zvyškom feudalizmu neprekračuje rámec tohto zväzku, zameraný je proti vedľajším zvyškom feudalizmu, kým hlavné obchádza. Preto nie je vlastne ani bojom proti feudalizmu, ale iba bojom za prispôsobenie jestvujúceho feudálnokapitalistického zriadenia duchu času.* Lenin o takom boji napísal: „Smutne preslávený boj feudálov a liberálov, ktorý naši liberálni a librálno-národníckí historici tak velebia a prikrášľujú, bol bojom *vo vnútri* panujúcich tried, väčšinou medzi statkármi, bojom *výlučne* o medze a formy *ústupkov*. Liberáli boli tak isto ako aj feudáli za uznanie vlastníctva a moci statkárov a odsudzovali s pohoršením akékoľvek revolučné myšlienky o odstránení tohto vlastníctva, o úplnom zvrhnutí tejto moci.“¹⁰ Preto nie je správne preceňovať ani rozpory medzi záujmami slovenskej buržoázie z jednej strany a záujmami maďarských veľkostatkárov a buržoázie zo strany druhej. Preceňovať tieto rozpory môže len ten, kto sa dostane do zajatia fráz ideológov týchto tried a zanedbá prax.

Základným protirečením uhorskej spoločnosti po vystúpení proletariátu na politickú arénu po rakúsko-uhorskom vyrovaní sa stáva protirečenie medzi proletariátom a buržoáziou, kým druhoradým sa stáva protirečenie medzi feudálmi a buržoáziou. Buržoázia každej národnosti ľahko sa spoľúča proti robotníckemu hnutiu s maďarskými feudálmi a buržoáziou. Preto je celkom prirodzené, že ideológ slovenskej buržoázie Vajanský na procese v Pešti pripomína porotcom, „že sú tiež nacionalisti a že on ako nacionalista zaslúžil by nie odsúdenie, ale pomoc od všetkých čestných nacionalistov maďarských, lebo i on bojuje proti domácejmu internacionalizmu a bezkonfesionizmu . . .“¹¹ Nie je nepochopiteľné ani to, že Hodža ako politik žobre raz vo Viedni na cisárskom dvore a druhý raz v Pešti u maďarskej vlády. Reakčný charakter slovenskej buržoázie koncom minulého storočia určuje teda metódy jej boja i spojencov v tomto boji.

Nie je správne preceňovať ani rozpory medzi politikou a ideológiou hlasitov a „martinčanov“, stáť na stanovisku „relatívnej pokrokovosti“ hlasizmu. Veď medzi nimi niet podstatného rozdielu. Hlasisti sú iba aktívnejšími modernizátormi jestvujúceho zhnitého spoločenského zriadenia v Uhorsku na prelome storočí.

⁹ Hlas II, 320.

¹⁰ *Lenin o literatúre*, SVPL, Bratislava 1953, 56—57.

¹¹ Hlas V, 97.

Taká (v podstate reakčná) bola činnosť a ideológia hlasistov — ideológov liberálnej protirevolučnej slovenskej buržoázie. Ak niektorí z hlasistov svoju triedu zradili, vstúpili do robotníckeho hnutia atď., stalo sa tak nie pre pokrokovosť hlasizmu, ale vďaka sile robotníckej triedy, pravdivosti jej ideológie a správnosti jej boja.

II. SPOLOČENSKÉ KORENE HLASIZMU

Vystúpenie hlasistov s ich programom reformy spoločnosti môžeme si vysvetliť jedine hlbokými ekonomicko-sociálnymi zmenami, ktoré sa odohrali v Uhorsku koncom minulého storočia. Napriek všetkým prekážkam, vyplývajúcim z porážky buržoáznej revolúcie 1848/49 (polokoloniálne postavenie Uhorska, zaostalé poľnohospodárstvo atď.) dosiahol kapitalizmus v Uhorsku vysoký stupeň. Na prelome 19. a 20. storočia mení sa dokonca na imperializmus. V dôsledku toho zostrujú sa v Uhorsku protiklady, ktoré nevyriešila dôsledne buržoázna revolúcia v období od roku 1848 do roku 1867, i tie, ktoré vznikli za rozvoja kapitalizmu v druhej polovici minulého storočia. Utláčaný ľud všetkých národov dožaduje sa demokratických práv, za ktoré bojoval v revolúcii 1848/49 a ktoré nedostal v dôsledku porážky revolúcie, ako aj tých demokratických práv, o ktoré ho olúpili vládnuce triedy v druhej polovici 19. storočia. Roľníctvo bojuje za pôdu a národy Uhorska za svoj slobodný rozvoj. Za svoje práva bojuje robotnícka trieda, najrevolučnejšia trieda v uhorskej spoločnosti. V celom Uhorsku — ako sa už hovorilo — je na dennom poriadku národnodemokratická revolúcia. Národnodemokratická preto, že odstrániť zvyšky feudalizmu, vybojovať demokratické práva mohol iba ten, kto bojoval proti veľkostatku aj proti kapitálu, lebo oba spájali spoločné záujmy, jednak preto, že takýmto bojovníkom bola robotnícka trieda vo zväzku s roľníctvom.

Vstupom Uhorska do obdobia imperializmu vznikla aj na Slovensku — ktoré bolo v tom období súčasťou Uhorska — zvláštna situácia. I tu sa vyostрили protirečenia, ktoré sme už spomínali. Aj Slovensko sa našlo pred národnodemokratickou revolúciou.

Slovenský ľud mal hlboký záujem na uskutočnení tejto revolúcie. Zvýšený národnostný útlak obdobia imperializmu pocívalo najmä roľníctvo, ktoré na Slovensku vlastnilo iba 50 % pôdy, čo predstavovalo trochu viac ako dvadsiatu časťku pôdy v Uhorsku. Roľníctvo na Slovensku trpelo vždy nedostatkom pôdy, čo zapríčiňovalo, že životná úroveň slovenského roľníctva bola nižšia ako úroveň maďarského roľníctva. „Hospodárska bieda a vykořisťovanie, národnostný útlak, nízka kultúrna úroveň a nemožnosť sociálneho vzostupu charakterizovali situáciu inonárodného roľníctva v Uhorsku na

konci 19. storočia a na prelome storočí" — napísal Imre Nagy vo svojej práci *Robotnícke hnutie a „agrárny socializmus“ v Uhorsku na konci 19. storočia*. Státisíce roľníkov hľadajú východisko z tejto situácie vo vystaňovalectve a svoju nespokojnosť s takýmto stavom prejavujú v revolučných pohyboch. Preto malo roľníctvo veľký záujem na uskutočnení národnodemokratickej revolúcie, ktorá má zmiesť zvyšky feudalizmu, národnostný útlak a daň roľníkom pôdu.

Bezpodmienečný záujem na víťazstve národnodemokratickej revolúcie v Uhorsku mala aj robotnícka trieda, lebo mala záujem na čo najslobodnejšom a najrýchlejšom vývine kapitalizmu, na čím lepších podmienkach pre svoj boj proti buržoázii a za socializmus. Rôzne zvyšky feudalizmu prekážajú aj robotníckej triede v jej úsilí. Koľko sa len naprotestovali a nabojovali slovenskí robotníci pred pol storočím proti národnostnému útlaku.

Celkom iné stanovisko, ako sa už hovorilo, má však k revolúcii buržoázia. Bojí sa revolúcie, neželá si, aby sa revolučnou cestou vymietli zvyšky feudalizmu. Bojí sa revolúcie, lebo by revolúcia mohla zmiesť aj tie zvyšky feudalizmu, ktoré sama buržoázia potrebovala v boji proti robotníckej triede a roľníctvu (monarchia atď.).

Dôsledná národnodemokratická revolúcia je hlbokým triednym záujmom robotníckej triedy, a preto i stojí pred ňou úloha byť súčasne hegemonom tejto revolúcie.

Preto sme na prelome storočí svedkami boja dvoch protikladných línii demokratizácie slovenského spoločenského života: liberálnej, reformistickej proti demokratickej a revolučnej.

Je pravda, že línia revolučného oslobodenia Slovákov spod národného a sociálneho útlaku — rodiaca sa v ľude (robotnícka trieda a roľníctvo) — nebola vykryštalizovaná a nezanechala najmä v literatúre nijaké výrazné stopy. No začiatky takejto línie na Slovensku jestvovali a vybuchovali na povrch v revolučných činoch roľníctva a robotníctva i napriek panstvu ideológie slovenskej buržoázie a oportunistizmu sociálnej demokracie. Určitejšie obrysy nadobudla táto koncepcia pod vplyvom Októbrovej revolúcie, keď vzniká marxistická ľavica a neskoršie KSC. No i dovtedy nachádzame jej prejavy i v tlači a jej odraz najmä v realistických obrazoch slovenskej literatúry. Jeden proletársky dopisovateľ píše napríklad v sociálnodemokratických Slovenských robotníckych novinách, hoci tieto neboli revolučné: „Čtyřicet krejčárů denně a k tomu veliký drábův čagan a potupné klení. A tu by ste od nás chceli, aby sme aj měli lásku k vlasti a vůli životy naše dáť za kohosi? Tisíce nás uteká prýč z tejto vlasti, nemáme ani úcty, ani lásky, prýč hledat si novú vlast, vlast, ne macochu! A my co na Slovákoch zbievame neprajem sobě nič inšího enom ty staré okované cepy a sudlice ostré proto, že máme veliký a dlúhy účet k vyrovnání, na který se porád chy-

stáme.”¹² Takýchto prejavov bolo na Slovensku v takej miere, v akej miere vedeli robotníci a roľníci odolať oportunistu sociálnej demokracie a rafinovanosti buržoáznej ideológie. Proti oslobodeniu slovenského ľudu revolučnou cestou bojovala slovenská buržoázia, všetci jej ideológovia. Na tejto základni spájala sa aj s buržoáziou a veľkostatkármi ostatných národov v Rakúsko-Uhorsku.

Po celé roky vytvárala ideológiu slovenskej buržoázie v jej boji proti maďarskému veľkostatku a buržoázii, proti vlastnému ľudu skupina inteligencie v Martine, kde sa sústreďoval vtedy slovenský kultúrny život. Strach slovenskej buržoázie z revolúcie znemožňoval tejto triede vystúpiť s celonárodným demokratickým programom, ktorý by získal pod zástavu národného boja väčšinu Slovákov. Slovenská buržoázia nehľadala v druhej polovici 19. storočia spojencov v ľude, ale vo zvyškoch slovenskej šľachty. Bolo to tak v dôsledku nerevolučnosti tejto triedy i v dôsledku jej ekonomickej slabosti: chcela sa uplatniť v štátotvornom živote feudálno-kapitalistického Uhorska prostredníctvom vplyvnejšej šľachty. Neúspechy slovenskej buržoázie vo voľbách¹³ dokazovali neživotnosť tejto politiky a vyhlásenie tzv. politickej pasivity jej úplný krach. Hlasisti o tom hovorili na plné ústa: „*My (Slováci — pozn. A. K.) sme preto v pasivite, lebo nemáme za sebou ľud, nemáme sa o koho oprieť ...* povedalo sa: proti teroru maďarskému sme bezvládni, vstúpme do pasivity ako Rumuni, a Maďari budú sa domnievať, že by sme síce mohli zúčastniť sa volieb, ale nechceme. Pasivita je znamenitý plášťik.”¹⁴

Celé roky sa slovenská buržoázia nezúčastňovala uhorského parlamentárneho života. Osemdesiate a deväťdesiate roky využila však všestranne pre svoje hospodárske zosilnenie. Cudzí maďarský a rakúsky kapitál nedovoľoval slovenskému kapitálu uplatňovať sa v priemysle, preto tento vzrastá najmä v bankovníctve a v obchode. Slovenskí bankári bohatnú z práce slovenského ľudu v Amerike: príliv peňazí vystaňovalcov pôsobí na vzrast vkladov v slovenských bankách. Tak na prelome storočí dominujúce postavenie v slovenskom národnom hnutí má mestská buržoázia. Jej spojencom na dedine je kulacká vrstva, ktorá silnie v posledných tridsiatich rokoch minulého storočia. Slovenský kapitál vzrastá v tomto období už i na úkor maďarského kapitálu.¹⁵ To zapríčiňuje zvýšený národnostný útlak na Slo-

¹² Slovenské robotnícke noviny II, č. 5, 9.

¹³ Roku 1865 z tridsiatich kandidátov národnej strany nedostal sa do parlamentu ani jeden. Roku 1869 z pätnástich kandidátov tejto strany zvolili za poslanca iba Paulínyho v Kulpínskom okrese. V ďalších voľbách až do vyhlásenia pasivity nezvolili ani jedného kandidáta národnej strany do uhorského parlamentu.

¹⁴ Houdek, *Organizácia*, Hlas III, 201.

¹⁵ Pozri Arató E., *K hospodárskym dejinám Slovenska od roku 1849 do 1900*, Historický časopis I, 485.

vensku zo strany maďarských vládnúcich tried a ich byrokracie, proti ktorému je slovenská buržoázia nútená bojovať, hľadať spojencov v tomto boji.

Zjavenie sa robotníckej triedy ako politickej sily v slovenskom politickom živote, revolučné roľnícke hnutia a hospodárske zosilnenie slovenskej buržoázie ako triedy — to sú hlavné znaky novej situácie, ktorá núti slovenskú buržoáziu vytvárať si nový politický program, zvýšiť politickú aktivitu na prelome storočí.

Pochopiteľne, že sa tento nový program slovenskej buržoázie nemohol odlišovať v postate od jej starších programov — mohol byť iba ešte menej revolučný a rafinovanejší. Predovšetkým nemohol nebrať na vedomie socialistické robotnícke hnutie na Slovensku — ktoré malo už aj svoje časopisy — ako to robila skupina buržoáznej inteligencie v Martine na čele s Vajanským. Nový program musel nutne obsahovať krotký protest proti niektorým zvyškom feudalizmu a nutne musel byť programom zmarenia revolúcie na Slovensku. Základy takého programu a jemu zodpovedajúcej ideológie vytvorila skupina buržoáznych inteligentov — žiakov Masaryka — zoskupená najmä okolo časopisu Hlas, potom Slovenský obzor a Prúdy.

Treba hneď tu poznamenať, že hlasisti nikdy netvorili skupinu náhľadove jednoliatu. Mali rovnaké náhľady na základné spoločenské problémy: na spoločenskú revolúciu, na revolučné pohyby robotníkov a roľníkov, na roľníctvo, na národné oslobodenie Slovákov. No v mnohých otázkach sa rozchádzali. Preto pod pojmom hlasizmus treba rozumieť súhrn náhľadov na spoločenské problémy, ako boli ešte pred vznikom ČSR formulované pod vplyvom masarykizmu najmä v článkoch a prejavoch V. Šrobára, A. Štefánka, M. Hodžu, P. Blahu, F. Houdka.

III. HOSPODÁRSKA, POLITICKÁ A IDEOLOGICKÁ AKTIVITA HLASISTOV

Hlasisti vstúpili do politického života na Slovensku roku 1898, keď vydali prvé číslo časopisu Hlas, teda rok po tom, čo sa slovenské robotnícke hnutie prihlásilo k životu svojimi časopismi Nová doba a Zora. Bola to skupina mladých buržoáznych slovenských inteligentov, ktorí študovali zväčša na školách mimo Uhorska — v Prahe a vo Viedni. Formovali sa v duchu ideológie západnej buržoázie, ktorá už zradila svoj protifeudálny program a mala smrteľný strach z revolučného robotníckeho hnutia. Veľký vplyv mal na nich najmä liberál a nepriateľ revolučného robotníckeho hnutia — Masaryk. Tento im dal osobne aj podnet pre vydávanie časopisu nezávislého od martinskej politiky a radil im pri vytváraní programu. Masaryk bol ich učiteľom v hospodárskej činnosti, v politike atď. Od neho sa učili aj vzťahu k robotníckemu hnutiu a k socializmu. On ich poučoval o nesprávnosti politiky martinského vedenia slovenskej národnej strany a orientoval ich na spolu-

prácu s českou liberálnou buržoáziou. Zodpovedalo to plne aj záujmom českej buržoázie, ktorá sa koncom minulého storočia začala živo zaujímať o Slovensko v súvisi s potrebou rozšíriť svoj trh.

Z programových článkov, ktoré vyšli v prvom ročníku Hlasu, vidieť, že hlasistické hnutie bolo zamerané najmä na inteligenciu, ktorá mala byť bojovníkom za nový buržoázny program. Čoskoro však prerástlo tento rámec. Hlasisti sa veľmi rýchle dostali k všestrannej politickej činnosti. Sú medzi prvými, čo sa dožadujú zmeny programu slovenskej národnej strany. V rámci tejto strany vyvíjajú čulú agitačnú činnosť pred voľbami atď. Vydávajú politické časopisy (Slovenský denník, Slovenský týždenník), ktorými sa snažia pôsobiť na najširšie vrstvy národa.

Od svojho prvého kroku až po posledný krok (rozchod hlasistov do jednotlivých politických strán po vzniku ČSR) celá činnosť hlasistov slúžila slovenskej buržoázii.

Program hlasistov — ako už bolo povedané — prijímal v podstate dané kapitalistické zriadenie. Hlasisti sa snažili iba reformovať niektoré jeho stránky „mravným obrodením“, „drobnou prácou“ atď.

Pravý zmysel „mravného obrodenia“

V programovom článku *Naše snahy* dr. V. Šrobár napísal: „Chceme predne a nadovšetko, *aby slovenský človek obrodil sa mravne.*“¹⁶ V mravnom obrodení Slovákov videli teda hlasisti hlavnú cestu k ich oslobodeniu.

Čo treba rozumieť pod týmto obrodením bez ohľadu na subjektívne nádeje jeho propagátorov? Nič iné ako výchovu slovenského ľudu v duchu falošnej Masarykovej humanity. V článku *Naše snahy* Šrobár napr. uvádza, že „mravné obrodenie“ slovenského človeka, najmä slovenskej inteligencie má byť založením jeho života na zásadách „kresťanskej ľudskosti“ a „sociálnej lásky“. Nie je ťažko uhádnuť na základe týchto slov zámer hlásaného mravného obrodenia: zmierenie rozporov kapitalistickej spoločnosti, zmierenie ľudu s vykorisťovateľmi, čo mimoriadne vyhovovalo slovenskej buržoázii. „Mravné obrodenie,“ ktoré hlásali hlasisti, bolo teda namierené najmä proti triednemu boju, proti revolúcii a malo za cieľ konsolidovať rozkladajúcu sa buržoáznu spoločnosť.

Komu slúžila „drobná práca“?

Veľký dôraz vo svojom programe kládli ďalej hlasisti na tzv. drobnú prácu. Do rámca tejto „drobnej práce“ podľa Blahu patria „vzdelávacie

¹⁶ Hlas I, č. 1, 1.

kurzy ľudové, súkromné účinkovanie v domoch (v rodinách, v priateľských krúžkoch, pri rodinných slávnostiach, kršteniach, svadbách atď.) zavedením voľnej rozpravy; práca v spolkoch, kruhoch, besedách, najmä odborné prednášky (rozbor vlastností a schopností slovenského človeka a potom náprava chýb), rozširovanie kníh a časopisov, zakladanie úverových a potravných spolkov, hospodárskych spolkov vôbec a v obecných výboroch uvedomovacia práca ako základ politického úspechu.¹⁷ V rámci „drobnej práce“ sa veľmi zdôrazňovala hospodárska činnosť. Hospodárske pozdvihnutie Slovákov odporúčali hlasisti ako základ politickej a národnej nezávislosti. Šrobár o tom hovorí: „Opakujeme: náš ľud nemôže byť politicky neodvislý, kým nenie hospodársky, priemyselne a finančne neodvislý.“¹⁸

Aký je spoločenský zmysel „drobnej práce“?

„Drobná práca“ — ako vidieť aj z Blahových slov — je programom zmodernizovania, zburžoáznenia spoločenského života na Slovensku. Jej podstatnú časť predstavuje pozdvihnutie priemyslu, zmodernizovanie poľnohospodárstva pomocou rozličných nevinných pokrokov...¹⁹

Hlasisti sa snažili dokázať, že táto činnosť je programom celého národa, že rozvoj hospodárstva prinesie blahobyť všetkým jeho vrstvám. Také tvrdenie však vôbec nie je správne. O hlasistoch platia v tomto prípade plne slová Lenina, ktorými upozorňuje na charakter činnosti národníkov: „Ak slepo neuveríte bombastickým frázam o „záujmoch ľudu“ a pokúsite sa vniknúť hlbšie, uvidíte, že tu ide o čistý typ ideológov maloburžoázie, snívajúcej o zlepšení, podpore a obnove svojho (podľa ich slov „ľudového“) hospodárstva pomocou rozličných nevinných pokrokov...“¹⁹

Všimnime si len bližšie, v čom videli hlasisti „strádanie a biedy“ slovenskej spoločnosti. V článku *Úryvky z národnohospodárskych pomerov na Slovensku* Igor Hrušovský píše: „Nemožno nevidieť úpadok dnešný na slovenskom území v každom odbore hospodárskom a spoločenskom. Rolníctvu nášmu nastali doby strádania a biedy, neblahé časy úpadku, ktorý neklamne a najhrozivejšie sa javí v úžasnej výške, v stálom vzraste hypotekárnych dlhov, ako aj v tom, že stredné a malé sedliacke statky rozpadávajú sa v menšie a hromadne sa predávajú cestou exekúcie. Malopriemyselnícka trieda naša nedostatkom dostatočného odborného a všeobecného vzdelania, ako i nezriadenosťou konkurenciou sa vrhá v najnižšiu bázis výrobnjej triedy: v nádenníctvo. Odborných škôl je málo, a tie, čo sú, nezodpovedajú úkolom svojim, kdežto milióny krajinských peňazí upotrebené boli k okrášleniu hlav-

¹⁷ Š. Janšák, *Život dr. Pavla Blahu II*, Trnava 1947, 197. Citované podľa Historického sborníka SAVU X, 337.

¹⁸ *O vzdelávaní ľudu a sebvzdelaní inteligencie*. Hlas I, 261.

¹⁹ V. I. Lenin, *Spisy I*, Bratislava 1953, 260.

ného mesta, na stavby boulevardov, nábreží, mostov atď.”²⁰ Za úpadok slovenskej spoločnosti považovali teda hlasisti úpadok slovenskej maloburžoázie, jej proletarizovanie a toto chcú znemožniť (typická predstava a tendencia maloburžoázneho ideológa). Preto horlia za pozdvihnutie slovenského hospodárstva a nie sú imúnni ani voči vplyvom lassallovského „socializmu”.

Heslo hlasistov o pozdvihnutí hospodárstva nebolo ničím iným ako obdobou hesla francúzskej buržoázie, ktoré vyslovil Guizot: „Enrichissez-vous!” — „Bohatnite!” Slovenská buržoázia koncom minulého storočia bola v podstate maloburžoáziou, ktorá sa snažila všemožne zbohatnúť, stať sa modernou buržoáziou podľa vzoru českej buržoázie a buržoázie západu. Hlasista Houdek v článku *Priemysel a obchod v službách národa* píše: „Terajšie životné pomery sú u nás následkom neodborného vzdelania tak neutešené, že je remeselníkovi aj roľníkovi ťažko vyžiť... Poneváž nieto slovenských škôl a remeslá sú v úpadku, musíme posielat našu mládež do Čiech, na Moravu, kde je priemysel pokročilejší a sú české školy odborné.”²¹ Tento záujem slovenskej buržoázie vyjadrovali aj hlasisti v požiadavke „drobnej práce”. *Modernizovanie hospodárstva, zavádzanie moderných spôsobov obrábania pôdy bezpochyby prispelo k rozvoju výrobných síl spoločnosti*. No nemožno nevidieť, že všetko toto neprekračovalo rámec látania jestvujúceho spoločenského zriadenia, že vyhlasovanie tohto látania za správny spôsob riešenia sociálnych problémov prebúdzalo v ľude škodlivé ilúzie, ilúzie o zbytočnosti revolučného boja. Tieto ilúzie boli vhod jedine vykorisťovateľom a rozplynú sa hneď, len čo ich konfrontujeme s praxou. Veď bohatnúť mohli iba tí, čo majetok mali, zdokonaľovať obrábanie pôdy iba tí, čo mali dost pôdy. Proletári a malí roľníci k nim nepatrili.

Za spôsob hospodárskeho zosilnenia Slovákov hlasisti navrhovali často slovenské účastinárske spoločnosti, spolky atď. pod heslom „svoj k svojmu”. Každému, kto len trochu pozná zákony hospodárstva, je jasné, že tieto mohli v podmienkach kapitalizmu slúžiť iba silnejším slovenským kapitalistom. Pomocou nich lúpili títo malovýrobcov a iných lepšie platených členov spoločnosti.

Za súčasť „drobnej práce” považovali hlasisti aj osvetovú činnosť, vzdelávanie ľudu v materinskom jazyku atď. A je to aj pochopiteľné: veď bez zdokonaľovania techniky a šírenia vedy buržoázia nemôže žiť. Preto hlasisti organizovali osvetové spolky, usporadúvali prednášky, vydávali publikácie, ktorými osvecovali ľud.

Veľký význam pripisovali prírodným vedám. Vo svojich časopisoch oboznamovali verejnosť s výsledkami prírodných i technických vied v zahra-

²⁰ Hlas II, 162.

²¹ Hlas III, 68.

ničí, najmä v západných krajinách. Mnohé články tohto charakteru, ktoré uverejňovali v časopisoch, mali živelný materialistický charakter. Ich autori zastávajú prírodovedecké vysvetľovanie vzniku sveta a života, nesúhlasia s biblickým vysvetľovaním týchto otázok. Mnohí sú zástancami darwinizmu. Vysvetľovali však chybné — keď im šlo o ďalšie rozvinutie tohto učenia — že vitalizmus je krokom vpred v tomto smere. Tak napr. článok *Z dejín vývojových teórií v biológii 19. storočia*²² končí sa konštatovaním, že darwinizmus je prekonaný vitalizmom a inými novými smermi v biológii. Podobne vyznieva aj recenzia o jednom diele pohlavára vitalistického tábora v Nemecku Driescha. Pozoruhodné je ale aj to, že v piatom ročníku Hlasu uverejňujú článok *Nové výskumy v zažívaní*, ktorý oboznamuje slovenskú verejnosť s prvými objavmi veľkého ruského fyziológa Pavlova.²³ Bezpochyby že táto činnosť hlasistov (osвета, propagovanie výsledkov prírodných a technických vied) bola pozitívna, lebo vzbudzovala záujem o vedu, ktorá bola nevyhnutnou pre ďalší rozvoj výrobných síl. Hoci nesmeli a v rozpore s vlastnou ideológiou hlasisti článkami tohto druhu bojovali i proti poverám a rôznym náboženským predsudkom. Preto sa dostávali do sporu so zastalými, krátkozrakými buržoáznymi klerikálnymi živlami, ako i s Vajanského Národnými novinami. V článku *Nacionalizmus je slepý, slepý, slepý* píše sa napr., že Národné noviny sú proti vede, že sa ich patrónom stáva Aquinský a potom sa doslovne pokračuje: „Dnes v slobodnom orgáne slobodno písať o vede a jej výdobytkoch s takým dešpektom, že by si to ktorýkoľvek indiánsky kmeň zdvorile síce, ale veľmi rozhodne vyprosil.“²⁴

Do rámca „drobnej práce“ nezahrnovali hlasisti len propagovanie výsledkov prírodných a technických vied, ale aj propagovanie svojej reakčnej ideológie. Preto ak táto ich činnosť slúžila čiastočne pokroku, vo svojej podstate slúžila protirevoľučnému úsiliu hlasistov. Odvádzala inteligenciu od revolučného boja, sťažovala jej triedne školenie, vyvolávala domnienku o možnosti kultúrneho rozmachu v rámci daného feudálno-kapitalistického spoločenského zriadenia. Túto falošnú domnienku vyvolávali hlasisti najmä tým, že idealisticky vysvetľovali zaostalosť slovenského ľudu pohodlnosťou a nedbalosťou slovenskej inteligencie.

Hlasisti — reparátori feudálno-kapitalistického zriadenia v Uhorsku

Na začiatku článku sme už hovorili o povahe boja hlasistov za niektoré politické, demokratické požiadavky. Poukázali sme na to, že tieto požia-

²² Prúdy I, č. 8.

²³ Hlas V, 27.

²⁴ Hlas V.

davky v ústach hlasistov — odmietajúcich národnodemokratickú revolúciu — stávali sa iba frázami, ktoré poškodzovali revolučné hnutie pracujúcich a ktorých sa hlasisti občas aj verejne zriekali. Tak napr. Hodžov Slovenský týždenník už roku 1905 písal, že poslanci majú bojovať len za rozšírenie volebného práva a nie za všeobecné volebné právo, takže mu Slovenské robotnícke noviny museli odpovedať: „Nuž, pane Hodža, nám sa zdá, že ste si Vy už podali s Kossuthom²⁵ ruku, pri ktorej príležitosti sa Vás chytila Kossuthova nemoc.“²⁶ Takou frázou v ústach hlasistov bola napríklad aj požiadavka emancipácie ženy, lebo sa táto emancipácia mala dosiahnuť postupnou výchovou ženy a nie hlbokými sociálno-ekonomickými zmenami. Týchto fráz sa hlasisti zriekali tak, ako sa ukazovala možnosť dohody s Pešťou alebo Viedňou.

Preto hlasisti boli a zostanú liberálmi, reparátormi feudálnokapitalistickej spoločnosti. Ich činnosť neprekračovala rámec uhorského zákona. Vo svojom článku *Realizmus u nás* Hodža napr. sám písal: „Kardinálnym bodom nášho politického programu budiž teda neskonaná úcta k ústave.“²⁷ Spôsob hlasistov pri riešení spoločenských problémov výstižne charakterizoval Šrobár, keď napísal: „My nie sme za anarchiu, leč za reformáciu: reformácia značí nám stálu opravu bez všetkého, už či praktického, či teoretického násillia. My neodmietame šmahom ani cirkvi, ani vedy, ani technických vymožeností nášho veku; len žiadame si, aby všetky tieto plody kultúry ľudstva neustále sa zdokonaľovali . . .“²⁸

Krotkosť hlasistickej politiky voči zvyškom feudalizmu a nepriateľstvo voči revolúcii vyniká najmä pri poznaní vzťahu hlasistov k hlavným zvyškom feudalizmu na Slovensku, k držbe pôdy (roľnícka otázka), k národnostnému útlaku (národnostná otázka).

O reakčnosti hlasistickej politiky na dedine

Od roku 1848 až po národné oslobodenie roku 1918 hlavnou otázkou na Slovensku bola otázka roľnícka. Pôdu vlastnili feudáli, kým roľníctvo — ako sa už hovorilo — trpelo nedostatkom pôdy a tlačili ho i iné prežitky feudalizmu. I slovenská národnostná otázka mohla byť vyriešená iba ako súčasť demokratického prevratu, ktorý by zmietol veľkostatok. Hľad po pôde vyvolal medzi roľníctvom revolučnodemokratické roľnícke hnutia na pre-

²⁵ Ide o Kossutha Ferencu, maďarského buržoázneho politika z druhej polovice 19. a začiatkom 20. storočia.

²⁶ Slovenské robotnícke noviny II, č. 3, 3.

²⁷ Hlas VI, 324.

²⁸ Hlas V, 119—120.

lome storočí. Ako vodcovia týchto hnutí, ktoré bojovali najmä za rozdelenie veľkostatkárskej pôdy roľníctvu, vystupovali Várkonyi a Ondrej Achim, roľník slovenského pôvodu z Čaby.

Ako chceli hlasisti riešiť roľnícku otázku? A aký mali vzťah k spomínaným roľníckym hnutiam?

Spomenuli sme už, že slovenská buržoázia mala záujem na zosilnení svojej súčasti — kulackej vrstvy na dedine. Na splnenie tejto požiadavky bol zameraný i hlasistický program.

Hlasisti poznali a uvedomovali si biedne postavenie roľníctva. Igor Hrušovský napr. písal: „Pozemky na Slovensku, statky malé i veľké obťažené sú veľkými dlhmi hypotekárnymi. . . Na jutro pripadá na Slovensku asi 65 zlatých pozemno-knižnej farchy.“³⁰ No riešiť roľnícky problém sa usilovali spôsobom, ktorý vyhovoval buržoázii a veľkostatku. Blaho napr. písal: „Demokratizmus, ľudový agrarizmus, uhasenie hladu bezmajetných lacnou zemou, solídnym pachtom, poukázaním na moderné obrábanie pôdy, zavedením meliorácie na útraty štátu, hospodársky, po vzore západu organizovaným školstvom, aby vzdelanie ovládalo myslenie roľníkov a vyliečilo ho zo spoliehania sa a fatalizmu.“³¹ Preto — v záujme „pozdvihnutia roľníckeho stavu“ — hlasisti horlia za príchod slovenského peňažníctva na dedinu (rozuměj: bankového kapitálu slovenskej buržoázie — pozn. A. K.), „aby roľníci mali kam dávať vklady a získať lacný úver,“ horlia za progresívne dane, za zakladanie rôznych roľníckych družstiev, spolkov, ktoré by umožnili roľníkom lacnejšie zakupovanie potrieb atď.

Nezmyslom je však myslieť si, že táto činnosť slúžila celému roľníctvu. Lenin o takejto činnosti — ktorá je vlastne činnosťou liberálov — hovorí: „. . . Klamú roľníka aj reči o lacnom zakúpení pluhov, žacích strojov a všetlíjakého iného zdokonaleného náradia. Zakladajú i zemské sklady a artele a hovoria: zdokonalené náradie zlepši postavenie roľníctva — to je všetko číre klamstvo. . . Chudoba nestará sa o pluhy a žacie stroje, ale o to, ako vyžije! Celá taká „pomoc roľníctvu“ je pomoc boháčom a nič viac!“³² Na inom mieste Lenin rozvádza túto myšlienku: „Zo všetkých týchto zlepšení, zlacnení a družstiev (spolkov pre predaj a kúpu tovarov) majú omnoho väčší osoh boháci. . . Kým boháci ostávajú bohatými, kým majú vo svojich rukách väčšinu pôdy, dobytka, náradia a peňazí — dovtedy sa nielen chudoba, ale ani strední roľníci nikdy nevymocú z núdze. Zopár stredných mužíkov sa dostane medzi bohatých pomocou týchto zlepšení a družstiev. Ale celý ľud a všetci strední mužíci ešte viac upadnú do biedy.“

³⁰Úryvky z národohospodárskych pomerov na Slovensku. Hlas II, 339.

³¹ Slovenský týždenník 1911, č. 15.

³² V. I. Lenin, *K dedinskej chudobe*, 26.

Z týchto Leninových slov tiež vyplýva, že rozdelenie pôdy roľníkom je jediným východiskom zo smutného postavenia väčšiny roľníctva. Aký mali hlasisti vzťah k rozdeleniu pôdy?

V starších článkoch o hlasistoch a diplomových prácach poslucháčov sa ešte stretávame s mienkou, že Hodža — ako politik za Rakúsko-Uhorska — bol priekopníkom agrárnej strany na Slovensku. Také tvrdenie je rozhodne nezmyslom. Autori, ktorí to tvrdia, najčastejšie sa odvolávajú na Hodžov článok v Slovenskom týždenníku z roku 1906, č. 30. V tomto článku sa Hodža rozhorčuje nad tým, že 17 miliónov jutár pôdy je v rukách grófov, barónov a dožaduje sa rozparcelovania tejto pôdy roľníkom. Lenže to nie je všetko, čo tento článok obsahuje. Obsahuje ešte niečo dôležité, čo niektorí prehliadajú a čo je mimoriadne dôležité: je to spôsob, akým to chcú hlasisti dosiahnuť. Hodža totiž žiada, aby štát spomínanú pôdu odkúpil, rozpredal ju roľníkom za výhodnú cenu, lebo ho na dedine rozhorčuje najviac skutočnosť, že spomínaná pôda nie je na predaj. Netreba hovoriť komu takáto politika bola vhod. Spomínali sme už kto mohol kupovať pôdu. Netreba zdôrazňovať ani to, kam sa dostala väčšina roľníkov, ktorá kupovala pôdu na úver — dostala sa na bubon. Sotva možno za takýto návrh nazvať Hodžu priekopníkom agrárnej reformy na Slovensku. Bol to návrh, uskutočnenie ktorého by prospelo buržoázii, veľkostatku a monarchii. Kulakom by umožnilo kupovať pôdu, veľkostatkárom nadobudnúť finančné prostriedky pre zmodernizovanie hospodárstva a monarchii — ktorá mala zoštatnenú pôdu predávať — ošmeknúť roľníkov. Vybojovať si pôdu a oslobodiť sa mohlo slovenské roľníctvo len revolučnou cestou vo zväzku s robotníckou triedou.

Celá politika hlasistov na dedine bola namierená proti revolučnosti roľníctva, znemožňovala vytvorenie spojenectva roľníkov s robotníkmi, bola politikou získania roľníctva na stranu buržoázie. Sladkými rečami ubezpečovala roľníkov, že všetko možno dosiahnuť miernou cestou, „že sa môžu zbaviť núdze bez boja proti buržoázii, aby sa *spoliehali* na svoju usilovnosť, na svoje držgrošstvo, na svoje zbohatnutie, a nie na zväzok s dedinskými a metetskými robotníkmi” (Lenin). A preto aj hlasisti a najmä Hodža popísali a nahovorili plno fráz o význame roľníctva a úcte k nemu. Treba ešte poznamenať, že Hodža sa dokonca osobne zúčastnil rozbíjania Achimovej roľníckej strany po zavraždení Achima, keď sa pričínil o zvolenie liberála Kristóffyho, bývalého ministra vnútra, za vodcu Achimovej sedliackej strany.

Tejto politickej činnosti hlasistov, smerujúcej k uduseniu revolučnosti roľníctva, k znemožneniu zväzku slovenských roľníkov s robotníctvom, hnal vodu na mlyn aj oportunizmus sociálnej demokracie v Uhorsku.

Činnosť hlasistov na dedine neslúžila teda celému roľníctvu, neslúžila najmä drobným roľníkom a bezzemkom. No predsa ju celú nemožno zavrhnúť.

núf. Slúžila rozvoju kapitalizmu, hoci ako skromne, no predsa očisťovala dedinu od rôznych feudálnych obmedzení. No reakčná od hlavy po päty bola aj v tomto prípade politika hlasov, lebo láťanie pomerov na dedine stavali hlasisti proti revolučnej ceste riešenia roľníckych problémov, ktorá by umožnila rýchly a slobodný rozvoj kapitalizmu na dedine.

*Hlasizmus — nepriateľ dôsledného oslobodenia slovenského národa
revolučnou cestou*

Slovenská buržoázia, vzťahujúca sa buržoázia utláčaného národa je kom com minulého storočia reakčnou spoločenskou silou, lebo celá jej politická činnosť je namierená proti revolučnému hnutiu ľudových mas. Na tomto základe sa stretávajú jej záujmy so záujmami buržoázie a veľkostatku vládnuceho maďarského národa, so záujmami liberálnej českej buržoázie. Slovenská buržoázia sa tak zaraďuje do kontrarevolučného feudálno-buržoázneho zväzku. To však neznamená, že medzi slovenskou buržoáziou a maďarskými vládnúcimi triedami bol naprostý súlad. Naopak, bol tu rozpor. Hospodárskym základom tohto rozporu bol v podstate rozpor medzi záujmami vzťahujúcej sa maloburžoázie utláčaného národa a záujmami veľkoburžoázie i veľkostatku utláčajúceho národa. Tento rozpor sa však zmierňoval v takej miere, v akej miere slovenská buržoázia ekonomicky silnela, pre-rastala rámec maloburžoáznosti a v akej miere vzrastalo revolučné robotnícke hnutie.

Jestovanie tohto rozporu, skutočnosť, že zväzok slovenskej buržoázie s maďarskými vládnúcimi triedami nebol ešte dokončený, núti ideológov slovenskej buržoázie nastoľovať požiadavku národnej rovnoprávnosti. No obsah tejto požiadavky je veľmi chudobný. Zahrnuje v sebe vlastne iba prosbu o uznanie slovenského jazyka.

Slovenskej buržoázii v tomto období nezáleží na úplnom oslobodení slovenského národa. Dôsledný boj za národné oslobodenie znamená i boj za právo na samostatný štát, za právo národa na sebaurčenie. Za štátne osamostatnenie bojuje buržoázia vtedy, keď jej záleží na samostatnom národnom trhu. Na prelome storočí slovenskej buržoázii už nezáleží na takomto trhu, chce sa iba čo najlepšie umiestniť v rámci celouhorskeho trhu. Preto sa v politike hlási k celistvosti Uhorska, opúšťa i požiadavky memoranda z roku 1861 (požiadavka Okolia atď.) a odvoláva sa na národnostný program z roku 1868, ktorý prijala uhorská snemovňa bez jediného predstaviteľa slovenského národa. A je to aj pochopiteľné: veď za najväčšieho svojho nepriateľa považuje revolučné hnutia ľudu a nie maďarské vládnúce triedy.

V týchto vidí — ako sme sa o tom už presvedčili i na prípade Vajanského — dokonca svojich spojencov.

Za rámec takejto národnostnej politiky slovenskej buržoázie neprekračuje ani politika hlasistov. I pri riešení národnostnej otázky sa hlasisti javia ako dobrí žiaci Masaryka. Horlia, ako aj Masaryk, za zachovanie Rakúsko-Uhorska a jeho zákonov. Hlas roku 1902 písal: „Nám dnešné Uhorsko neni celkom milé . . . my radi by sme videli Uhorsko inakšie, a teprv potom milovali by sme ho s uspokojeným srdcom a pocitom sladkosti a hrdosti. I takto však hľadíme s rozumnou rozvahou naň, ako na útvar, stávajúci už tisíc rokov a majúci budúcnosť; len chceme, aby sa nám viedlo v ňom trochu lepšie.”³³ A Hodžov Slovenský týždenník si roku 1911 želal mať okrem Uhorska i habsburskú ríšu, lebo písal: „My, áno, chceme s naším panovníckym rodom to najúplnejšie porozumenie. My chceme pre malé národy a tak i pre náš slovenský národ útulnú vlasť v Uhorsku a v habsburskej ríši.”³⁴

Reakčnej politike slovenskej buržoázie zodpovedal aj spôsob, akým odporúčal hlasizmus riešiť národnostnú otázku. Pre Šrobára bola napr. slovenská národnostná otázka „v prvom rade otázkou náboženskou, otázkou mravnou”.³⁵ Preto i zdôrazňoval, že je „kultúrna práca našou jedinou zbraňou proti maďarskej presile a nepriateľstvu”.³⁶

I hlasisti teda zužujú riešenie národnostnej otázky na jazykovú otázku. Všetko toto chcú dosiahnuť v medziach uhorskej ústavy. V už spomínanom článku *Realizmus u nás* Hodža písal: „Dľa mojej mienky poskytuje nám uhorská ústava s jej demokratickou osnovou dosť garancie na to, aby sme svoju národnosť i v tomto rámci uviedli v náležitú platnosť.”³⁷ Hlasisti zamietajú revolučnú a radikálnu cestu riešenia slovenskej národnostnej otázky. Sú iba za reformy a dohodu s maďarskými vládnúcimi triedami.

Všeobecne možno v tejto otázke povedať, že pre hlasistov znamená riešenie slovenskej národnostnej otázky upevnenie pozícií reakčnej slovenskej buržoázie v rámci Uhorska. Všimli si to roku 1912 i slovenskí sociálni demokrati. Spozorovali, že sú všetci meštiacki politikovia v riešení slovenskej národnostnej otázky zajedno a do zprávy k svojmu sjazdu napísali: „Juriga a jeho súdruhovia, ako aj so svojím radikalizmom sa vystatujúci Hodža so svojimi kamarátmi podávajú už dnes nevyvrátiteľné dôkazy toho, že im ich „potlačený národ” a jeho skutočné záujmy sú vlastne ľahostajné a že nie sú nič iné než obyčajní obhájci meštiackych triednych záujmov.”³⁸

³³ Hlas V, 31.

³⁴ Slovenský týždenník 1911, č. 36.

³⁵ Dr. V. Šrobár, *Z môjho života*, 361.

³⁶ Hlas I, 5.

³⁷ Hlas VI, 324.

³⁸ Robotnícke noviny 1912, č. 14, 3.

„Riešenie“ slovenskej národnostnej otázky, ktoré navrhovali hlasisti, malo teda slúžiť zreparovaniu a upevneniu jestvujúceho zriadenia v Rakúsko-Uhorsku. Malo byť vecou kompromisu a nie revolučného boja. Znamená to, že slovenské buržoázne národné hnutie koncom minulého storočia a na začiatku nášho storočia bolo v podstate reakčné. Slovenskému ľudu mohlo priniesť iba zrovnoprávnenie slovenského jazyka. Preto je demokratický obsah nacionalizmu buržoázie utláčaného slovenského národa, protest proti národnostnému útlaku — o ktorom hovorí súdruh Lenin³⁹ — veľmi úbohý. Obsahom tohto nacionalizmu je najmä nenávisť voči revolučnému hnutiu ľudových mas, snaha o udusenie revolučnosti ľudu a triedneho boja v rámci národa.

Dôsledným bojovníkom za národné oslobodenie slovenského národa mohli byť iba ľudové masy, ktoré najväčši cítili národnostný útlak. Tieto však nemali revolučného vodcu pre svoj boj. Slovenskí sociálni demokrati takým vodcom neboli, hoci zdôrazňovali, že národnostná rovnoprávnosť „nebude dielom paktov a politických darov, ale výsledkom fažkého a cieľavedomého národnostného boja, ktorý vedie vnútorným národným zosilnením cez demokraciu k národnostnej rovnoprávnosti a autonómii“.⁴⁰ Ani ich program nenastoloval požiadavku samourčovacieho práva pre slovenský národ.

Demokratickým bojovníkom za národné oslobodenie Slovákov v tomto období bola slovenská realistická literatúra (Hviezdoslav, Tajovský atď.), ktorá zachytávala vo svojich obrazoch rozpory medzi slovenským ľuďom a jeho utláčateľmi.

Úsilie hlasistov o udusenie revolučnosti robotníckej triedy

Na rozdiel od ostatných skupín slovenskej buržoáznej inteligencie hlasisti mali zdanlivo kladný postoj k sociálnym demokratom, k robotníckemu hnutiu. Nie preto, že by mali socializmus v srdci, ale „preto, aby pomocou robotníckej triedy upevnili svoje pozície voči maďarskej buržoázii a aby učinili robotnícke hnutie čo najmenej škodlivým“.⁴¹ Veď v robotníckej triede rástla vedúca sila blížiacej sa národnodemokratickej revolúcie. Hlasisti si teda vo svojom programe robotnícke hnutie všímajú preto, lebo si ho musia

³⁹ V práci *O práve národov na samourčenie* Lenin píše: „Každý buržoázny nacionalizmus utláčaného národa má demokratický obsah proti utláčaniu a my tento obsah bezpodmienečne podporujeme, prísne zamietajúc snahu o svoju národnú výlučnosť...“ (V. I. Lenin, *Vybrané spisy I*, Bratislava 1952, 743).

⁴⁰ Robotnícke noviny XI, č. 16.

⁴¹ Miloš Gosiorovský, *Prispevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*, Bratislava 1951, 52.

všimnúť. Stalo sa už spoločenskou silou a preto sa ho snažia rozbiť, zbaviť revolučnosti a využiť pre záujmy buržoázie. To je stanovisko liberálov vôbec. Priznal to aj sám Šrobár vo svojich spomienkach *Z môjho života*, kde píše: „Rád som konal túto prácu (prednášky robotníkom — pozn. A. K.), lebo nebol som tiesnený ani úradnou, ani cirkevnou cenzúrou, ako to bývalo na dedinách. Robotníctvo už aj vtedy tvorilo triedu vzdelanejšiu a slobodnejšiu v zmysľaní...“⁴² Hodža píše zase dokonca o potrebe zrútenia panstva kapitalizmu.

Revolučné vystupovanie ľudu a najmä robotníckej triedy prinútilo teda hlasistov všímať si ľud. I u nás sa stalo to, o čom Lenin v Rusku písal: „V poslednej dobe pozorujeme u buržoázie snahu organizovať sa, a ešte významnejšou skutočnosťou je to, že sa buržoázna demokracia obracia k robotníkovi. Demokrati chcú vystúpiť ako vodcovia hospodárskeho a politického boja proletariátu... Prečo títo noví priatelia robotníckej triedy trpia a dokonca podporujú takéto zjavy? Otvorenú odpoveď na to dávajú sami demokrati: „Driev naša skupina pracovala iba medzi inteligenciou — hovoria — ale posledné udalosti nás prinútili obrátiť sa aj k robotníkom!“ Páni demokrati zo spoločenskej smotánky... obrátili svoju láskavú pozornosť na proletárske hnutie, iba keď masy vyšli do ulíc a dľažba sa zafarbila krvou tisícov robotníkov.“⁴³

Oplyvňovať vedenie slovenských sociálnych demokratov buržoáznou ideológiou darilo sa hlasistom najmä preto, že toto nebolo marxistické, že sa topilo v oportuniste a revizionizme, ktorý vtedy panoval takmer vo všetkých stranách II. internacionály. Sociálnym základom revizionizmu je robotnícka aristokracia. Tenkej vrstve tejto aristokracie v Uhorsku pomáhajú rozširovať revizionizmus a udusovať revolučnosť proletariátu revizionisti zo západu, z Rakúska atď. Na Slovensku sú to najmä českí revizionisti: Nemeč, Tusar atď. Hlasisti sú im v tom nápomocní.

Využívajúc roztržky medzi slovenskými a maďarskými sociálnymi demokratmi v rámci uhorskej sociálnej demokracie hlasisti využívajú každú príležitosť, aby slovenských sociálnych demokratov naočkovali nacionalizmom a podnietili ich proti maďarským sociálnym demokratom. Keď sa slovenskí sociálni demokrati rozhodli vydávať Slovenské robotnícke noviny, Hlas napísal: „Vítame úprimne nového bojovníka za slobodu a blahobyt delníckeho ľudu slovenského a tešíme sa, že sa prešporskí vodcovia postavia na vlastnú nohu a že nečakajú milosti od centra peštianskeho.“⁴⁴ S podobnými slovami

⁴² Dr. V. Šrobár, *Z môjho života*, 388.

⁴³ V. I. Lenin, *Spisy* 8, Praha 1954, 219—220.

⁴⁴ Hlas VI, 318.

privítal Slovenský týždenník osamostatnenie slovenskej sociálnej demokracie. Napísal: „Slováci si sami poradili. A dobre tak!”⁴⁵

Slovenskí sociálni demokrati poznávali hlasistov, neraz sa im podarilo uvidieť ich pravú tvár. Roku 1911 ešte takto písali o nacionalizme Prúdiv: „Mladé Slovensko, bojujúce proti skostnatenému spiatočníctvu, vysiluje sa v jednostrannom nacionalizme, od ktorého jedine čaká spásu pre slovenský ľud... Tento názor mnohých, že v národe slovenskom niet rôznych tried, je pekná zvučná bájka. Sú rôzne triedy už i teraz, ktoré sa budú čím ďalej tým viac vyvinovať.”⁴⁶ Predsa však ideológii hlasistov podľahli, prijali dokonca teóriu československého národa.

Hlasisti ovplyvňovali sociálnych demokratov aj svojimi náhľadmi na boj proti náboženskému tmárstvu, na funkciu náboženstva. Tomu poslúžila najmä Šrobárova práca *Viera a veda*, ktorú uverejnil v Robotníckych novinách roku 1912.

Vo svojej podkopnej činnosti v robotníckom hnutí využívali hlasisti i Masyrkove skúsenosti z podobnej činnosti v Čechách, jeho argumenty proti marxizmu. Uznávajúc liberalisticky nutnosť socializmu len pre robotníkov, hlasisti vyhlasovali za utópiu najmä revolúciu.

Hľa, taký „kladný” bol postoj hlasistov voči slovenskému robotníckemu hnutiu za Uhorska. Je všeobecne známe, aká zákerná bola ich činnosť počas boja o charakter štátu, po vzniku ČSR a neskoršie. Presvedčivo ju vylíčil s. Miloš Gosiorovský v už citovanom diele.

O hlasistickom programe československej vzájomnosti

Vo svojom úsilí o akýsi klasický kapitalizmus obracali sa hlasisti o pomoc do Čiech. Hlásali známu československú vzájomnosť. Český národ sa celkom prirodzene núkal za spojenca slovenského národného hnutia: národ najpríbuznejší slovenskému národu trpel pod národnostným útlakom a bojoval za svoje oslobodenie. Toto spojenectvo Čechov a Slovákov v boji za národné oslobodenie vyvíjalo sa desaťročiami.

Hlasistický program československej vzájomnosti bol dosť široký. Roku 1911 Šrobár písal: „Otázka československej vzájomnosti je otázkou kultúrnej jednoty národa československého. A poneváč pod kultúrou rozumieme všetok duševný a materiálny stav toho-ktorého národa, preto československá vzájomnosť je otázka nadmieru komplikovaná, obsahujúca celý život národa.”⁴⁷ Pestovanie tejto vzájomnosti malo teda viesť nakoniec k úplnému

⁴⁵ Slovenský týždenník 1905, č. 18.

⁴⁶ Robotnícke noviny 1911, č. 9, 2.

⁴⁷ Prúdy III, 11.

splynutiu slovenského národa s českým národom. Ideologickým výrazom tejto vzájomnosti bola reakčná teória československého národa. Vzniká otázka, či hlasistický program československej vzájomnosti treba preto odmietnuť od a do z? Isteže nie. Hlasisti vykonali veľa pre hospodárske a kultúrne zblíženie Čechov a Slovákov. Organizovali štúdium slovenských chlapcov na českých školách, usilovali sa o rozšírenie vedy z Čiech na Slovensko, propagovali českú realistickú literatúru, moderné spôsoby hospodárenia atď. Tak zblížovanie sa Čechov a Slovákov slúžilo rozvoju kapitalizmu na Slovensku, lámaniu národnostných priehrad, spájaniu hospodárskeho života vôbec. Toto zblížovanie bolo výsledkom svetovo-historickej tendencie kapitalizmu k zmedzinárodneniu spoločenských vzťahov ľudstva. V. I. Lenin napísal, že sa táto tendencia „prejavuje stále mohutnejšie každým desaťročím“, že „predstavuje jednu z najväčších hybných síl, pretvárajúcich kapitalizmus v socializmus“.⁴⁸ Zbližovanie Čechov a Slovákov prispievalo tak k očisťovaniu kapitalistických vzťahov od zvyškov feudalizmu, na čom mal prvoradý záujem aj slovenský ľud.

Marxista preto víta takéto spájanie hospodárskeho života, spomínanú tendenciu kapitalizmu. Veď z nej vyrastá bratstvo robotníkov rôznych národov sveta, ideológia proletárskeho internacionalizmu. V našom prípade bola táto tendencia základom bratstva českého a slovenského robotníctva. Toto bratstvo československého pracujúceho ľudu spočíva aj v základoch boja našich národov za spoločný štát Čechov a Slovákov, ktorý sa rozplamenil pod vplyvom Októbrovej revolúcie. Výsledkom tohto česko-slovenského spojenectva, výsledkom tohto boja — a to treba aj pri tejto príležitosti zdôrazniť — bol aj vznik ČSR, „ktorá umožnila dozrievanie Slovákov k uvedomelému politickému životu a hlavne bola živým prameňom a živnou pôdou pozoruhodného vzostupu kultúrneho života.“⁴⁹ Veď česká a slovenská buržoázia do vystúpenia proletariátu po Októbrovej revolúcii nevystupovala za spoločný štát Čechov a Slovákov.

No rozhodne sa nehlásime k politickému spojenectvu, ktoré hlasisti buďovali v rámci československej vzájomnosti a ktoré vyrastalo tiež z už spomínanej tendencie kapitalizmu. Bolo to spojenectvo liberálnej českej a slovenskej buržoázie. Bola to liberalistická línia česko-slovenského spojenectva v boji proti národnostnému útlaku a jej základom je protirevolučnosť, škodlivá snaha nahradiť revolučný boj drobnými reformami. Táto línia česko-slovenského spojenectva nevedla k dôslednému oslobodeniu našich národov, ale iba ku kompromisom, k reformám, lebo nebola dôsledne demokratická

⁴⁸ V. I. Lenin, *Kritické poznámky k národnostnej otázke*, Bratislava 1949, 12.

⁴⁹ V. Široký, *Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu*, Bratislava 1952, 101.

a bez demokracie — ako hovorí Lenin — nie je mysliteľná ani autonómia, ani nezávislosť.

Nehlásime sa ani k tomu buržoáznemu ideologickému produktu, ktorý splodili českí a slovenskí buržoázni politici a ktorý je známy ako reakčná a smutne preslávená teória československého národa. Nositeľmi tejto teórie stali sa aj hlasisti. Teória československého národa bola výrazom nacionalizmu českej buržoázie a kozmopolitizmu slovenskej buržoázie. Veď slovenskí buržoázni ideológovia, prijímajúc túto teóriu, popierali samobytnosť vlastného národa. Za misu šošovice predávali národné záujmy. Slovenský denník roku 1914 písal: „Ak chceme ale českú pomoc získať, musíme prísť na národnú jednotu, na spoločnú kultúrnu a hospodársku prácu...“⁵⁰

V buržoáznej ČSR vládna politika vychádzala pri usporadúvaní vzťahu medzi Čechmi a Slovákmi práve z tejto teórie. Touto teóriou o dvoch vetvách jedného československého národa sa zdôvodňovala nadvláda českého reakčného finančného kapitálu nad hospodársky zaostalým Slovenskom, maskovalo sa dvojnásobné vykorisťovanie slovenského ľudu. Teória čechoslovakizmu hnala vodu na mlyn aj ľudákom v ich protinárodnom úsilí.

Spojencov videli hlasisti aj v liberálnych kruhoch maďarskej buržoázie a v liberálnych kruhoch ostatných nemaďarských národností v Uhorsku. Hlasista Ruman vyvracal napr. v prvom ročníku Hlasu náhľad, že dorozumenie s Maďarmi nie je možné a navrhuje zmierniť protivy medzi maďarskou a slovenskou spoločnosťou. Hodža zase hovoril: „Prišli sme k poznaniu, že našim nepriateľom je nie maďarský národ, nie maďarské plemä, ale len jeho výsadná trieda. Prekážky svojho národnostného bytia nachodíme v Uhorsku aristokratickom, ale nie v Uhorsku demokratickom.“⁵¹ Rozhodne nemal Hodža pri týchto slovách na mysli maďarský ľud, robotníctvo a roľníctvo, ale maďarskú liberálnu buržoáziu. Aj keď mal na mysli maďarský ľud, tak na čele s liberálnou buržoáziou. Veď aj citované slová vyriekol v prednáške, v ktorej vyslovil súhlas s národnostným programom maďarského liberála Jásziho. Práve takého charakteru bolo aj spojenectvo hlasistov s Rumunmi, Srbmi atď. Bolo to spojenectvo buržoázie v boji za úzke buržoázne záujmy a proti revolučnému hnutiu ľudu. Preto aj v tomto prípade nie je správne vytrhávať citáty z výrokov hlasistov, skúmať tieto izolovane a jednotlivé pojmy chápať k tomu marxisticky. Tí, ktorí sa tejto chyby dopúšťajú, vidia v politike a ideológii hlasistov veľké protirečenia a majú sklon vyhlasovať hlasizmus za pokrokovú ideológiu.

Česká liberálna buržoázia a tí, čo sme ich doteraz spomenuli, neboli jedinými činiteľmi, o ktorých sa hlasisti opierali. Hlasisti paktovali i s vieden-

⁵⁰ Slovenský týždenník 1914, č. 71.

⁵¹ *Národnosti, šovinizmus a demokracia*. Naša zástava II, č. 4—5.

ským cisárskym dvorom. Štefánek napríklad predpokladá, že Hodža mal dôverné styky s Ferdinandom v prvých rokoch nášho storočia, zasielal mu správy prostredníctvom ministra Becha atď. A taktiež verejne odporúčal Slovákom opierať sa o Viedeň. Slovenský týždenník, ktorý Hodža redigoval roku 1913, písal: „V našej ríši je panovníkova sila činiteľ najdôležitejší... preto musí v Uhrách aj v Rakúsku každý národ hľadiť, aby svoju vlastnú vnútornú silu doviedol k platnosti aj skrze dorozumenie s kráľom. To bolo tak dosiaľ a tak to bude u nás ešte dlhé, dlhé časy... Táto pravda musí byť strediskom a osou veškerej dnešnej politiky národnostnej, i slovenskej i rumunskej.“⁵²

Kozmopolitizmus, rasizmus a buržoázny nacionalizmus — výrazné črty hlasistickej ideológie

Doterajší výklad nám ukázal, že slovenská buržoázia na prelome storočí nie je dôsledným bojovníkom proti feudalizmu za národnú nezávislosť, ale že je reakčnou spoločenskou silou. Usiluje sa iba ekonomicky zosilniť, vytvoríť si teplé miestečko v rámci Uhorska miernymi reformami a udusiť revolučné hnutie ľudu. Tieto jej triedne záujmy sa odrážajú i v jej ideológii. Odrážajú sa teda i v ideológii hlasistov. O niektorých črtách ideológie hlasistov sme už hovorili. Teraz si podrobnejšie všimneme iba tie najvýraznejšie.

Výraznou črtou hlasistickej ideológie je kozmopolitizmus. Hlasisti — ako sa už hovorilo — prijímajú za svoju teóriu československého národa, popierajú svojbytnosť slovenského národa. Na stranách Hlasu sa často možno stretnúť s výzvami na splnutie slovenského národa s českým. Napríklad: „Nemáme typicky slovenskej velikej ani minulosti ani prítomnosti.“ A ďalej: „Len v kultúrnej jednote s Čechmi sme voľačím v dejinách, len tak máme svetové miesto... Tak máme základ solídny pre sebavedomie etnického národa osemmiliónového, majúceho veľikú slávnú minulosť, rešpekt budiacu prítomnosť, a reálne výhľady do budúcnosti.“⁵³ Slovenskí buržoázni ideológovia teda nezaostávali za svojím učiteľom Masarykom a inými ideológmi českej buržoázie v znižovaní národnej dôstojnosti slovenského národa a v oplúvaní jeho pokrokových tradícií.

Ďalej sa ideológia hlasistov vyznačuje rasizmom a buržoáznym nacionalizmom. Nacionalizmus a rasizmus je prostriedkom slovenských buržoázných ideológov pre získavanie ľudu pod zástavou buržoázie, pre boj za úzke triedne

⁵² Slovenský týždenník 1913, č. 16.

⁵³ Hlas VI, 80, 100.

záujmy buržoázie a najmä prostriedkom pre udúšanie triedneho boja v rámci slovenskej spoločnosti a pre rozbiehanie hnutia slovenského pracujúceho ľudu.

Rasizmus hlasistov sa prejavuje najmä v antisemitizme. Jeho základ je hospodársky. Slovenská buržoázia, najmä jej najsilnejšie vrstvy — obchodníci a bankári — má konkurenta v strednej a drobnej židovskej buržoázii. Antisemitské štvanie hlasistov medzi ľuďom, najmä medzi roľníkmi, má za cieľ znemožniť tohto konkurenta.

Otráviť vedomie ľudu sa hlasisti snažili aj jedom buržoázneho nacionalizmu. Čím širšie vrstvy národa mala buržoázia pod svojou zástavou, tým viac si v Pešti všímali jej požiadavky. No ešte viac využívajú hlasisti nacionalizmus pre zastieranie triednych rozporov v národe, pre rozbiehanie revolučných síl proletariátu rôznych národov, pre vyvracanie myšlienky proletárskeho internacionalizmu.

Hlasisti sa usilovali vyvolať dojem, že sú záujmy všetkých vrstiev slovenského národa spoločné. Písali: „Rozdiel medzi národom českým a slovenským v ohľade sociálnom je taký, že v národe českom český proletariát stojí v súboji oproti českej buržoázii, slovenský národ ale sám v sebe nepozostáva z nič iného ako zo samého proletariátu či inteligentného či delnického . . . Na našom Slovensku nenachádza sa slovenský buržoa, lež cudzí, maďarský alebo nemecký.“⁵⁴

Svojou nacionalistickou, kozmopolitickou, rasistickou ideológiou sa hlasisti usilovali ovplyvniť celý slovenský ľud, no — ako sme sa o tom už presvedčili — najmä slovenských proletárov.

Vzťah hlasistov k iným politickým skupinám slovenskej buržoázie

Videli sme už, že hlasizmus vyrástol zákonite z triednych záujmov slovenskej buržoázie v období vstupu Slovenska do obdobia imperializmu. So svojím programom vystúpili hlasisti v rámci Slovenskej národnej strany a všestranne sa snažili o revíziu programu strany slovenskej buržoázie v zmysle svojich náhľadov, ktoré prebrali najmä od českých liberálov. V tomto úsilí sa hlasisti hneď pri vydaní prvých čísel Hlasu zrazili s konzervatívnym martinským vedením tejto strany, s jeho ideologickým predstaviteľom Vajanským.

Výraznou črtou spoločenského života v Uhorsku koncom minulého storočia bol — ako sa už spomínalo — silný vzrast revolučných pohybov robotníctva a roľníctva proti zvyškom feudalizmu a proti kapitalistickému vykořisťovaniu. Hlasisti sa preto snažili o vytvorenie takého programu slovenskej

⁵⁴ Hlas III, 83.

národnej strany, ktorý by získal ľudové masy pod zástavu slovenskej buržoázie, otupil ostrie ich boja za demokraciu, ktorý by umožňoval buržoáznym politikom lepšie klamať ľud. Preto hlasisti tak ostro kritizovali hneď v prvom čísle Hlasu Vajanského výrok: „My — slovenská inteligencia sme národ — pars pro toto . . .” ďalej obmedzovanie národnej práce na inteligenciu, aristokratizmus slovenskej inteligencie. Dožadovali sa, aby politický program slovenskej buržoázie bol širokoprsý. Hodža napr. písal: „Dosavadne programy národnej strany boli príliš jednostranné . . . otázky národné, niekedy až národovecké, sú ich alfou a omegou. Sem-tam cirkev a škola. K základným ingredienciám verejného života, k otázkam hospodárskym a sociálnym chovajú sa naše programy s veľkopanskou ľahostajnosťou. Je teda celkom prirodzené, že žiaden z nich nebol schopný života . . .”⁵⁵

Ani boj hlasistov za politickú aktivitu národnej strany, proti pasivite neboli ničím iným ako bitím na poplach pred revolučnosťou ľudu, výzvou k obrane záujmov vládnúcich tried pred revolučným hnutím ľudu. Hlasisti opakovali za Masarykom, že si nemožno nevšimáť aj robotnícke hnutie, že nemožno dovoliť, aby sa im ľud organizoval za chrptom.

Skupina inteligencie slovenskej buržoázie na čele s Vajanským odmietala a limine sociálnu demokraciu. Vajanský zvaloval na sociálnu demokraciu zodpovednosť za všetko zlo kapitalizmu. Písal v Národných novinách: „Sociálna demokracia, kulminujúca v marxizme, to jest v emancipácii robotníckych tried spod panstva aristokracie a buržoázie, spod moci kapitalizmu, dosiahla to, že dnes panuje skutočná oligarchia kapitalizmu.”⁵⁶ Hlasisti si uvedomovali škodlivosť takéhoto stanoviska pre buržoáziu v období, keď slovenskí robotníci vstupovali masove do sociálnodemokratickej strany, keď sociálna demokracia bola faktom aj v slovenskej spoločnosti. Preto horlili za uznanie tohto faktu a za podriadenie robotníckej strany záujmom buržoázie. Horlili za uznanie oprávnenosti socializmu, ale i za jeho obmedzenie na čiste robotnícky, stavovský problém. Hodža napr. písal: „Ohľadom socializmu platí, že je len pre robotníctvo, s roľníctvom a remeslom nemá nič spoločného.”⁵⁷ Teda kým martinčania bojovali proti revolučnému robotníckemu hnutiu násilím, hlasisti bojovali proti nemu tým, že mu ako „priatelia” očkovali reformizmus, vlastnú buržoáznú ideológiu a najmä nacionalizmus. Socialistické hnutie chceli teda udusiť „smrteľným objatím”. Hlasisti tak jednali aj preto, lebo sa od buržoázie na západe naučili, že násilie nie je dostačujúcou metódou boja proti robotníckej triede.

Vajanský často vytýkal hlasistom, že sú neznabožmi, že chcú vziať vieru

⁵⁵ M. Hodža, *K aktivite Slovenskej národnej strany*. Hlas IV, 2.

⁵⁶ NN 1902, č. 121.

⁵⁷ Slovenský týždenník, 24. októbra 1913.

slovenskému človeku. Bolo to tak preto, že hlasisti sa občas vyslovili proti klerikalizmu, že rozširovali prírodné vedy a vyvracali niektoré biblické bájky a dogmy. Hlasisti jednali tak v duchu potrieb už ekonomicky silnejšej a modernejšej slovenskej buržoázie. Proti náboženstvu vôbec však nikdy nebrogili. Snažili sa ho iba prispôbiť novým podmienkam. „Božou tajnosťou zostáva — písal Vajanský — ako sa rodí svetlo zo tmy, ako zo suchého kameňa vyprýšti voda živá.” Preto pre neho a ostatných klerikálov nebolo znesiteľné ani len to, čo hlasisti konali: modernizovanie náboženstva, propagovanie prírodných vied atď.

Martinčania a iní nacionalisti a klerikáli odsuzovali hlasistov aj za ich vzťah k Čechom, vlastne k českej buržoázii. Báli sa totiž, že toto spojenectvo privedie k zoslabeniu pozícií katolicizmu na Slovensku, lebo v českom národe videli národ husitov, národ nepriateľský Rímu atď. Šrobár si napr. spomína na Hlinku: „Paušálne hovoril o českom národe ako o kacírskom a nemal ho rád. Najviac sa vysmieval vede. „Vaša svätá veda” — hovoril často s posmechom. Jemu bola vedou teológia a krom tej nepoznal žiadnej inej vedy.”⁵⁸ Preto Hlinka a jemu podobní vystupovali proti hlasistickému programu v otázke spojenectva s českou buržoáziou, proti štúdiu slovenskej mládeže na českých školách atď. Hľadali spojencov radšej v ruskom cárizme alebo u maďarských klerikálov.

Z toho všetkého vyplýva, že je nesprávne preceňovať rozpory medzi hlasistami a martinčanmi a potom robiť z hlasistov dôsledných bojovníkov proti feudalizmu. Trenice medzi hlasistami a martinčanmi boli výsledkom nepatrných rozporov medzi nositeľmi dvoch metód boja za záujmy buržoázie a proti revolučnému hnutiu ľudu. „Boj” hlasistov s martinčanmi — ako sa už hovorilo — nevybočoval z rámca zväzku feudálov a buržoázie, namiereného proti ozajstnému pokroku. Hlasistom išlo iba o to, aby sa v nových podmienkach bojovalo novými metódami za zachovanie a zmodernizovanie rakúsko-uhorských poriadkov.

Podobného charakteru sú aj trenice medzi hlasistami a inými konzervatívnymi skupinami slovenskej buržoázie.

IV. NÁBOŽENSTVO — ZÁKLAD HLASISTICKEJ FILOZOFIE

V kruhu slovenských filozofických pracovníkov, ktorí sa zaoberajú výskumom dejín slovenského filozofického myslenia, možno sa stretnúť s náhľadom, že hlasisti neboli filozofmi a že je preto zbytočné venovať im väčšiu pozornosť v dejinách slovenskej filozofie. Domnievame sa, že tento náhľad je veľmi nesprávny.

⁵⁸ Dr. V. Šrobár, *Z môjho života*, 276.

Ak pod pojmom filozofia rozumieme svetonáhľad, ak v dejinách slovenskej filozofie vidíme dejiny „zrodu, vzniku a vývoja vedeckého materialistického svetonáhľadu a jeho zákonov“ (A. Ždanov), boj materializmu s idealizmom — musíme nutne vidieť aj miesto hlasistov v dejinách filozofie. Hoci hlasisti nepísali nejaké „čisto filozofické“ diela, výrazne zasiahli do dejín slovenského myslenia ako nositelia idealizmu, keď idealizmus nemohol už ničím kladným prispieť k rozvoju vedeckého svetonáhľadu,⁵⁹ zasiahli ako nepriatelia dialektického a historického materializmu. Svojou ideologickou činnosťou vykonali mnoho v boji slovenskej buržoázie proti šíreniu marxizmu na Slovensku. Vo svojich prejavoch, článkoch atď. propagovali rafinovane zamaskovaný idealizmus, náboženské tmárstvo a vyvracali marxistické vysvetľovanie spoločenských javov. Darilo sa im to najmä preto, že sa vo svojej ideologickej činnosti dotýkali najpálčivejších súčasných slovenských problémov, že pre vyvracanie marxizmu využili každú príležitosť, prispôbili sa najrozličnejším okolnostiam. Okrem toho hlasisti boli nebezpečnými bojovníkmi proti marxizmu na Slovensku práve preto, že nepropagovali svoje idealistické a klerikálne nezmysly v tzv. čisto filozofických dielach, ale v každodenných prejavoch a článkoch, písaných populárne a v značnom množstve. Preto hlasizmus nemôže obísť žiadne vedecké dejiny slovenskej filozofie. Lebo nemožno hovoriť o vzniku, vývoji a víťazstvách vedeckého materialistického svetonáhľadu a nespomenúť to, čo muselo byť pri tom porazené a prekonané.

*

Hlasizmus ako ideológia slúži protirevolučnej slovenskej buržoázii. Nemohlo byť inak ani s filozofickými náhľadmi hlasistov. Veď filozofia nie je len súčasťou, ale základom každej ideológie. Idealizmus hlasistických filozofických náhľadov, ich nepriateľstvo voči marxizmu organicky vyplýva z protirevolučnosti slovenskej buržoázie v období imperializmu. Veď reakčnej spoločenskej triede ani nemôže žiadne učenie vyhovovať viacej, ako jej vyhovuje učenie podlamujúce tvorivé schopnosti človeka.

Filozofické náhľady hlasistov sú odvarom najrozličnejších idealistických učení, počnúc náboženstvom a končiac nezmyslami rôznych idealistických mysliteľov. Najväčší vplyv na formovanie svetonáhľadu hlasistov mal bezpochyby Masaryk. On im radil, u ktorého filozofa sa majú učiť, on ich učil bojovať proti marxizmu.

„Základom Masarykovho svetonáhľadu je náboženstvo“ — správne napísal český filozof K. Kosík.⁶⁰ Hlasisti neboli ani o štipku originálnejší od

⁵⁹ Minula už doba kritiky nedostatkov predmarxistického materializmu.

⁶⁰ Filozofický časopis 1954, č. 3, 208.

svojho učiteľa. Aj hlasisti sa snažili všemožne zachovávať náboženstvo v slovenskom lude, podriadif náboženstvu najmä výdobytky vedy, prispôsobif náboženstvo novým okolnostiam. Hodža napr. tvrdil, že Slovák má náboženskú povahu. Vyžadoval od cirkvi, aby si našla prístup k masám, aby vykonávala „drobnú prácu“ medzi ludom, upevňovala teda náboženské tmárstvo vo vedomí ludu. Tým sa podľa Hodžu cirkev mala stať pokrokovou. Hlasista Houdek radil zase už spomínanému robotníckemu funkcionárovi a redaktorovi slovenských robotníckych časopisov F. Tupému, aby slovenskí sociálni demokrati boli zhovievaví voči náboženstvu v časopisoch, ktoré začali vydávať. Hlas vo svojom druhom ročníku písal: „My nemali sme úmyslu zviklať vieru v božstvo Krista ani len v jednom našom čitateľovi . . .“⁶¹

Hlasistom išlo iba o nové, modernejšie náboženstvo, a preto sa dostávali do sporu s krátkozrakými klerikálnymi živlami.

Anton Štefánek napísal do 5. ročníka Hlasu štúdiu *Novoveká filozofia a Slováci*. Je to odpoveď hlasistov na prácu klerikála Jehličku, osočujúcu modernú filozofiu a vyzdvihujúcu katolícku tomistickú filozofiu. Štefánek v štúdií zdôrazňuje: „Hlasisti sú tak nábožní ľudia ako aj iní, oni taktiež cítia boha v sebe, alebo jestli chcete i nad sebou ako iní ľudia, oni si práve tak vážia nábožného človeka ako druhí, morálne vyspelí ľudia. Že naše náboženské presvedčenie nezrovnáva sa v mnohom s tzv. „pozitívnymi“ vierami — píše Štefánek — to naprosto nič nerobí.“⁶² Potom v celej štúdií „dokazuje“, že moderná filozofia nie je ateistická. Celá táto štúdia je vlastne idealistickým, objektivistickým prierezom dejinami novšej filozofie. Ak Štefánek z jednej strany uznáva nevyvrátiteľnosť objavov Kopernika, Newtona, Darwinu atď., z druhej strany uznáva aj možnosť opravy týchto objavov a potrebu zmodernizovaného náboženstva. Píše: „Čím hlbšie vnikáme do psychológie, biológie a etického nazerania ľudstva a prírody, tým úplnejšie musí byť učenie o bohu, musí zodpovedať rovnako rozumu nášmu ako i srdcu.“⁶³

Takto pestované a modernizované náboženstvo udržiavalo na uzde a v pokore slovenský ľud, otravovalo vedomie slovenskej inteligencie. Kresťanská „láska k blížnemu“ je základom mravnosti, masarykovskej „humanity“, ktorú propagovali hlasisti a ktorou sa snažili zastierať triedne rozpory vo feudálno-kapitalistickej spoločnosti. Už v spomínanej práci *Novoveká filozofia a Slováci* Štefánek písal: „Bez kresťanstva pravej civilizácie niet“ hovorí Margin (Jehlička — pozn. A. K.) a my sa úplne k jeho mienke pripojujeme. Len si dovoľujeme doplniť ešte jeho výrok a sice „bez skutočného

⁶¹ Hlas II, 126.

⁶² Hlas V, 148.

⁶³ Hlas V, 277—278.

kresťanstva pravej civilizácie niet . . ." Pre mňa je kresťanstvom učenie Kristovo, hlavne jeho príkazy etické."⁶⁴

Ešte otvorenejšie o tom napísal Hodža vo svojom článku *Realizmus u nás*: „My chceme náboženstvo nenarušené, prameň mravnosti pre život . . . my žiadame základ mravný, etiku čerpáme k nemu z nepoškvrneného náboženstva. Ideu a obsah chceme, nie formu, spoľahlivý základ chceme a nie materializmus, deliaci spoločnosť na hltavé tábory. My všetci sme ľudia, preto nám nepristoja zápasy jednej kasty proti druhej. Jednotným národom chceme byť, preto nechceme bojov tried proti triedam."⁶⁵

Takú mravnosť propagovali hlasisti, keď najmravnejším činom bol boj ľudu proti jeho vykorisťovateľom, boj za oslobodenie človeka. Šrobár dokonca aj prostredníctvom Robotníckych novín presviedčal slovenský pracujúci ľud o potrebe náboženstva, keď vo svojom článku *Moderný názor na život a svet* napísal: „Náboženstvo ešte nevyplnilo svoju vznešenú úlohu, preto musí náboženstvo trvať. Náboženstvo, prenikajúc celý život prostého človeka, má ho viesť k mravnosti, dobru a láske k blížnemu."⁶⁶

Treba ešte poznamenať, že takéto náhľady hlásali hlasisti v období, keď si medzi slovenským pracujúcim ľudom kliesnili cestu celkom protikladné náhľady na náboženstvo a mravnosť. Xaver Rozkošný (Edmund Borek) vo svojej známej brožúre *Sociálna demokracia a náboženstvo* písal napr., že si človek bohov stvoril sám: „Nevediac si vysvetliť prírodné javy uctieval tieto ako božstvá."⁶⁷ Na inom mieste Rozkošný uvádza, že „náboženstvo je ľudským dielom a že kňazi tohto náboženstva zneužívajú ku sobeckým dielam“.⁶⁸ Nezabudol poukázať čitateľom ani na to, že cirkev je nútená prispôbovať sa vede. Proti pokusom buržoázných ideológov predstaviť buržoáznou mravnosť ako nadtriednu vyložil triedne chápanie mravnosti. Písal: „Názory, čo je dobré a čo zlé, sú v rozličných dobách a v rozličných národoch rozličné.“ A ďalej: „Morálka buržoázie pokladá za mravné vykorisťovať až do morku proletára, ale za nemravné, aby proletár si žiadal svoje ľudské právo . . . Socialistická morálka je, pravda, celkom iná. Ona za pravú cnosť pokladá pečlivosť a všeobecné dobro. Vychádza z poznania, že dnešná spoločnosť, založená na neslobode, nerovnosti a vykorisťovaní je nemravná, a preniknutá je túžbou po lepšej spoločnosti, vôľou uskutočniť lepší spoločenský poriadok. Ona stojí v boji proti starej morálke, ktorá chce zachovať staré „poriadky“ na svete . . . Socialistická morálka žiada od každého jednotlivca

⁶⁴ Hlas V, 275.

⁶⁵ Hlas VI, 163.

⁶⁶ *Moderný názor na život a svet*, príloha Robotníckych novín z roku 1912, 16. S menom autora uverejnené v Prúdoch IV, č. 7.

⁶⁷ X. Rozkošný, *Sociálna demokracia a náboženstvo*, 18.

⁶⁸ C. d., 45.

zdatnosť telesnú a duševnú, bojaschopnosť, vytrvalosť, vysoké mravné hodnoty a bezohľadnú túžbu pomôcť potlačeným triedam ľudskej spoločnosti.”⁶⁹ Po konštatovaní, že kresťanská mravnosť straší diablom, Rozkošný ako keby hlasistom adresoval svoje ďalšie slová: „Mravnosť socialistická diabolskej opatery a ochrany nepotrebuje.”⁷⁰

Toľko o vzťahu hlasistov k náboženstvu a o mravnosti, ktorú propagovali. Náboženstvo bolo základom ich filozofických náhľadov. Nesprávne uvažujú tí, čo vidia v hlasistoch bojovníkov proti klerikalizmu a zabúdajú, že hlasisti sa usilovali nahradit' klerikalizmus zahaleným klerikálnym tmárstvom. Hlasistov ani v tomto prípade vôbec nemožno porovnávať s buržoáznymi ateistami, bojovníkmi proti klerikalizmu, ktorí ideologicky pripravovali buržoázne revolúcie na západe (francúzski osvietenci atď.). Keď občas hlasisti svojou činnosťou podkopávali existenciu tmárstva a povier vo vedomí ľudu (myslíme na šírenie prírodovedeckých poznatkov), tak to bolo v rozpore s ich ideológiou.

Ďalšou črtou svetonáhľadu hlasistov, ktorá organicky vyplývala z jeho náboženského základu, je agnosticizmus a subjektivismus. Hlasizmus — podobne ako masarykizmus a iné buržoázne filozofické smery — popieral možnosť poznania sveta. Šrobár písal: „Verím v duchovnú podstatu človeka, Zeme, vesmíru. Čo je osobný život, osobná láska, to azda môžeme vedieť a tušiť, ale čo je život, čo je láska — toho sa nikdy nedopátrame, nikdy nepochopíme.”⁷¹ Podobne i Štefánek hovoril o „čarokrásnom a mystickom”, „úplne nepochopiteľnom a neznámom živote”. Keď ale bol Šrobár nútený prispôsobovať sa iným okolnostiam — napr. v článku *Moderný náhľad na život a svet*, uverejnenom v Robotníckych novinách — uznával poznateľnosť sveta. No za kritérium pravdy neodporúčal prax, ale idealisticky chápanú skúsenosť, rozum, teda kritérium subjektivistické. Písal: „Pravdu poznávam svojimi zmyslami a rozmýšľaním. To, čo vidím a čo súhlasí s mojou dosavádzajúcou skúsenosťou, považujem za pravdu, za skutočnosť... Čo sa rozumu protiví, to veda odmieta a považuje za neskutočnosť, za omyl, za nepravdu.”⁷²

Hlásaním takýchto nezmyslov, agnosticizmu, subjektivismu hlasisti podkopávali sebavedomie ľudu, očkovali mu pocit bezmocnosti v boji s neznesiteľnou sociálnou skutočnosťou.

Stredoveký náboženský svetonáhľad nebol dosť spoľahlivým prostriedkom v boji hlasistov proti marxizmu, ktorý koncom minulého storočia prenikal

⁶⁹ C. d., 26—28.

⁷⁰ C. d., 29.

⁷¹ Dr. V. Šrobár, *Pamäti z vojny a z väzenia*, Turč. Sv. Martin 1946, 41.

⁷² *Moderný názor na život a svet*, príloha Robotníckych novín z roku 1912, 4.

medzi slovenský pracujúci ľud. Vplyv náboženstva podkopávali aj výsledky vied, najmä prírodných vied. Preto hlasisti boli nútení modernizovať svoj náboženský svetonáhľad. Videli sme už, ako podriaďovali vedu a ľudské poznanie náboženstvu. Maskovali však svoj svetonáhľad aj inak, aby bol pre slovenský ľud prijateľný, aby ho prijala i slovenská inteligencia i sociálna demokracia. „Obohacovali“ ho predovšetkým zlomkami učení buržoáznych idealistických filozofov. Preto je eklekticismus výraznou črtou ich svetonáhľadu. S dielami týchto filozofov sa zoznamovali najmä prostredníctvom Masaryka a na jeho radu. Vo svetonáhľade hlasistov sa stretávame najmä s myšlienkami pozitivistických filozofov, ako sú nepriateľ socializmu a agnostik A. Comte, apológét kapitalizmu, agnostik a tmár H. Spencer, ktorý sa usiloval zmieriť vedu s náboženstvom a propagoval organickú teóriu spoločnosti, psychologista J. St. Mill atď. Konečne hlasisti veľa prebrali aj z učenia L. N. Tolstého, hoci väčšina z nich neprijala jeho celé učenie. Vyhovovalo im najmä jeho „mramné sebazdokonaľovanie“, nábožnosť a požiadavka všeobecnej lásky medzi ľuďmi — teda tie najreakčnejšie stránky Tolstého učenia.

Tak sa hlasisti stali propagátormi rôznych reakčných idealistických filozofických učení na slovenskej pôde. Úplne v duchu hlasistického eklekticismu propagujú Prúdy raz Ostwaldovu energetickú filozofiu,⁷³ a v druhom prípade odporúčajú zase Slovákovi Kantovu filozofiu, najmä etiku. Píšu: „K tomu filozofia Kantova i zodpovedá duchu slovenskému, a to tým viac, že ona žije i dnes, že dala základy a pohnútky k mnohým novším smerom a prúdom filozofickým. Veď i Kantova filozofia je vlastne v tom štádiu, keď ešte teológia má svoje rozhodujúce slovo i vo filozofii. Ale zvlášť morálka zodpovedá nášmu zmyšľaniu a životu, ktorý je tak popretkávaný náboženstvom. Vôbec morálka je v úzkom spojení s teológiou, je takrečeno jej čiastkou, preto mravouka Kantova, ktorá je tobôž spojená s teológiou, nemôže byť protivná ani najzafatejším ortodoxom našim.“⁷⁴

Všetky tieto výroky mali slúžiť jednému cieľu: vyvracaniu jedine správneho a vedeckého, marxistického vysvetľovania sveta, dosiahnutiu toho, aby sa slovenská spoločnosť stala imúnnou pred šíriacim sa marxistickým učeníom.

*

Idealistické bolo aj hlasistické vysvetľovanie spoločenských javov. Duševné a mravné pohnútky považovali za základ spoločenského diania. Preto hlásajú, že „mramné obrodenie“ je najhlavnejšou úlohou slovenského človeka.

⁷³ Prúdy IV, 224—225.

⁷⁴ Prúdy II, 198—199.

Hlasista Ruman napr. napísal: „Boj národnostný vznikala a vzniká z príčin ideových a nie hmotných . . . Otázka národnostná má svoj pôvod nie v triednom boji, to náhľad socialistický, ale v snahe po sebeurčení a národnej jednote, v túžbe po samostatnosti a svéprávnosti politickej.”⁷⁵ Ľudské snahy a túžby sú teda podľa Rumana základom národných hnutí. Podobne písal aj Šrobár. Národné ideály a národnú povahu neurčujú podľa Šrobára materiálne podmienky príslušníkov národa, ale „povaha a kultúrny stav jednotlivcov”.⁷⁶ V článku *Pokrok slovenskému ľudu* Šrobár zase hovorí: „A čo je s duchovným a mravným pokrokom? Tento je iste *dôležitejší* ako tamten (materiálny pokrok — pozn. A. K.). Lebo bez *vzdelanosti*, bez *slobody* — nebolo by ani hmotného pokroku.”⁷⁷

Takýmto nezmyselným, idealistickým, subjektivistickým náhľadom učili sa hlasisti od Masaryka, ako aj od iných predstaviteľov úpadkovej buržoáznej filozofie z konca 19. a začiatku 20. storočia a tieto náhľady aj sami propagovali. Tieto náhľady spočívajú aj v základe protialkoholistickej osvetovej práce, ktorú hlasisti vykonávali medzi ľuďmi, ktorú vydávali za prostriedok, pomáhajúci slovenskému človeku z biedy atď.

V základe svetonáhľadu hlasistov spočívala aj nenávisť voči marxizmu, voči dialektickému materializmu ako filozofii revolučného robotníckeho hnutia. Proti dialektickému materializmu hlásali farárčinu, plytký spencerovský evolucionizmus. Proti revolučnej zmene spoločenských pomerov stavali reformáciu „bez všetkého už či praktického, či teoretického násilia”. Vítili revizionizmus, panujúci v sociálnej demokracii, lebo sa vraj „usiluje postaviť ortodoxný utopizmus na faktickú pôdu pomerov”.⁷⁸

Hľa, ako Šrobár vyvracal materializmus: „Materialisti hovoria, že je len hmota a že „duch” je len prívlastkom hmoty. Ale ten prívlastok, ten duch vlastne udržuje náš život, bez jeho činnosti, predvídavosti, bez jeho veľkolepých plánov na zemi by už dávno nebolo života . . . Nebolo by teda logickejšie obrátiť učenie, že „hmota” je prívlastkom ducha?”⁷⁹

Bojovať proti marxizmu učil hlasistov najmä Masaryk. A to nielen svojimi spismi, ale aj v osobných rozhovoroch. Šrobár na to spomína takto: „Rozhovory týkali sa denných udalostí, politických zápasov v Čechách, slovenských pomerov, židovstva u nás, pohlavného života na dedine a v meste . . . Sociálnej otázke robotníctva venovali sme viac večerov; často nám vykladal Masaryk o slabínach v Marxovej teórii a o historickom materializme. Po

⁷⁵ *O idej národnostnej a jej význame*, Hlas II, 83.

⁷⁶ Dr. V. Šrobár, *Maďarizácia*, Hlas II, č. 3.

⁷⁷ Dr. V. Šrobár, *Boj o nový život*, 1920, 345.

⁷⁸ B. Pavlů, *Pokrokovosť a konzervatizmus na Slovensku*, Prúdy II, 55.

⁷⁹ Dr. V. Šrobár, *Pamäti z vojny a z väzenia*, Turč. Sv. Martin 1946, 43.

rozhovoroch u Masarykov rozchádzali sme sa akosi posilnení, odvážni a pre život lepšie pripravení.”⁸⁰

V snahe zamaskovať svoj idealizmus Šrobár občas koketuje s materializmom. Píše napr.: „Avšak tá odveká, bez výnimky a neprestajne sa opakujúca skúsenosť nás učí nezvratne, že hmota sa nestráca, nezaniká, neničí sa, že mení len formu svojej existencie a že trvá bez počiatku.”⁸¹ O niekoľko riadkov ďalej však odhaľuje svoju pravú tvár, keď píše, že sú tieto zákony prírody „samým bohom ustálené a z boha vyplývajúce”.

Na záver analýzy hlasistickej filozofie ešte niekoľko slov o vplyve hlasizmu na slovenskú literatúru.

Vplyv hlasistov na umenie, najmä na slovenskú literatúru nebol jednoznačný. Náhľady na literatúru, ktoré hlasisti rozširovali, nielenže nie sú totožné, ale si navzájom často protirečia.

„Hlas” často žiadal od spisovateľov, aby nasledovali Tolstého, Gorkého, aby boli pravdiví v zobrazovaní skutočnosti, lebo tak vraj zadávajú materiál aj pre boj proti nespravodlivej spoločenskej sústave. Okrem toho hlasisti sa často obracali k spisovateľom s požiadavkou, aby si všímali problémy ľudu, aby písali o živote slovenských nádenníkov a roľníkov, o útlaku Slovákov. Bolo to tak najmä preto, že slovenský ľud svojím bojom proti vykorisťovaniu a útlaku strhával na seba pozornosť ideológov všetkých spoločenských tried.

Domnievame sa, že tieto náhľady hlasistov kladne vplývali na rozvoj našej realistickej literatúry a že boli v rozpore s tými škodlivými estetickými náhľadmi, ktoré organicky vyplývali z ich idealistického svetonáhľadu. Myslíme pri tom na náhľady podobné tým, ktoré vyjadril Šrobár v recenzii Vajanského *Kotlína*, keď napísal, že veľké literárne dielo „je syntézou skutočna a ideálneho, je pravým výrazom prítomného života a nosí zárodok vývoja v budúcnosť.”⁸² Nežiada sa tu teda od umelca verne zobrazíť život, ale predpisovať životu zákony, moralizovať, mentorovať čitateľa. Ak niečo z tvorby našich realistov spĺňa túto požiadavku, tak sú to ich moralizátorské poviedky s neživotnými postavami a dejmi. Vplyvy hlasizmu vidieť výrazne napríklad aj v Čajákovvej *Rodine Rovesných*. Preto má pravdu E. Holotík, keď žiada od našej literárnej histórie, aby ukazovala škodlivý vplyv hlasizmu na našu literatúru.⁸³ A správne postupujú tí literárni vedci, ktorí v takomto zmysle hodnotia život a dielo Tajovského, Votrubu atď.⁸⁴

Hlasizmus negatívne vplýval na tvorbu Tajovského, Votrubu atď. Naši

⁸⁰ Dr. V. Šrobár, *Z môjho života*, 243—244.

⁸¹ Dr. V. Šrobár, *Boj o nový život*, 1920, 432.

⁸² Dr. V. Šrobár, *Boj o nový život*, 1920, 382.

⁸³ Historický sborník SAVU X, 338.

⁸⁴ Ivan Kusý, *Život a dielo hľadača pravdy a bojovníka*. Kultúrny život 1953, č. 48; B. Choma, *Nad realistickým dielom J. Gregora-Tajovského*, Pravda, 18. okt. 1954.

realistickí spisovatelia sú veľkými vtedy, keď sa vymaňujú spod vplyvu hlasizmu a zobrazujú život, akým ľudia žijú. Stalo sa tak vtedy, keď prišlo ku konfliktu medzi nimi a ideológiou hlasizmu, keď ich inak nútil písať skutočný život. Gorkij o tom napísal: „Umelecký obraz je takmer vždy širší ako idea a zachycuje človeka v celej rozmanitosti jeho života, so všetkými protikladmi jeho citov a myšlienok. Umelecká tvorba má poctivejší pomer ku skutočnosti a len tam, kde kráča v šlapajách publicisticky, stráca svoj objektivizmus... a stáva sa viac-menej tendenčnou.” Lebo — ako hovorí ďalej Gorkij — „spisovateľova práca sa vyznačuje nielen silou bezprostredného pozorovania a skúsenosti, ale aj tým, že živý materiál, s ktorým pracuje, má schopnosť vzdorovať svojvôli spisovateľových triednych sympatií a antipatií”.⁸⁵

Estetické náhľady — protikladné týmto hlasistickým náhľadom — s ktorými sa stretávame napríklad u Votrubu, živil v jeho vedomí demokratické tradície našej minulosti atď. Tieto náhľady sa mohli rozvíjať len v boji s hlasizmom a ich rozvoj u Votrubu musel viesť nutne k jeho rozchodu s hlasizmom. Ivan Kusý v spomínanom článku správne napísal: „Votruba neprešiel do tábora robotníckej triedy, *hoci* miloval Chalupku, Kráľa, Sládkoviča, Hviezdoslava, Kukučína, Timravu, Jesenského, Tajovského, *hoci* bol strážcom národných a demokratických tradícií našich dejín a kultúry, ale *práve preto*, že miloval všetko najlepšie z minulosti, že sa bil za uplatňovanie pokrokových ideálov i vo svojej súčasnosti.” Realistické diela našich spisovateľov z tohto obdobia dokazujú, že hlasistická teória o spoločných záujmoch všetkých vrstiev slovenského národa bola falošná a smiešna, že slovenský národ sa štiepal na dve nezmieriteľné triedy, že i realizovanie niektorých bodov hlasistického programu tento proces iba urýchlilo.

Takéto hodnotenie vplyvu hlasizmu na slovenskú literatúru umožňuje našej literárnej vede ukázať ľudia v pravom svetle veľké postavy našich realistov a nebude pritom obstrihávaná ani skutočnosť. Veď veľkosť našich realistov vynikne najmä vtedy, keď uvidíme, s čím všetkým museli zápasiť v snahe realisticky zobraziť život svojho národa.

*

Taký idealistický, nevedecký bol svetonáhľad hlasistov, ich „realizmus”. Farárčina a nenávisť voči marxizmu sú jeho najvýraznejšími črtami.

⁸⁵ Citované podľa L. J. Timofejeva, Teórie literatúry, SNPL, 68.

Záverom zhrňme, čo sa doteraz hovorilo:

1. Hlasisti sú skupinou inteligencie slovenskej liberálnej buržoázie na prelome storočí, teda v období, keď v Rakúsko-Uhorsku čakali na riešenie úlohy národnodemokratickej revolúcie. Nemožno zavrhnúť program hlasistov od a do z. Veď uskutočňovanie niektorých bodov tohto programu — ako sme videli — prispelo k rozvoju výrobných síl, k očisťovaniu buržoáznych vzťahov, k osvete slovenského ľudu, ktorý mal riešiť veľké historické úlohy. Hlasisti boli však proti revolučnému riešeniu spoločenských problémov, a preto ich činnosť — hoci aké boli subjektívne túžby jednotlivých príslušníkov tejto skupiny — slúžila v podstate zachovaniu, zmodernizovaniu feudálno-kapitalistického zriadenia v Rakúsko-Uhorsku. Takúto činnosť národníkov v deväťdesiatych rokoch minulého storočia nazval Lenin krotkým liberálnym plátaním daného zriadenia.⁸⁶ Svojou povahou je činnosť hlasistov podobná činnosti Masaryka a realistov v Čechách, varšavských pozitivistov v Poľsku, Jásziho skupiny v Pešti atď. Táto činnosť mala zachrániť pred krachom kapitalistické zriadenie, ktoré sa rozkladalo v dôsledku zostrovania vlastných protirečení, v dôsledku revolučných pohybov ľudových más.

2. Ideológia hlasistov — hlasizmus — je však od začiatku do konca reakčná. Jej základom je protirevolučnosť, snaha nahradiť spoločenskú revolúciu modernizovaním jestvujúceho zriadenia za zachovanie základov tohto zriadenia. Tejto tendencii je podriadená celá ideológia hlasizmu. Je preto nesprávne skúmať jednotlivé stránky hlasizmu odtrhnute od tejto tendencie. Tejto zásady sa pridrižoval aj V. I. Lenin pri hodnotení ideológie národníkov. Písal: „Proti tomu (liberálnej činnosti, o ktorej už bola reč — pozn. A. K.) by ani nebolo treba vystupovať, keby nás k tomu nenútili páni z „R. Bogatstva“, ktorí začali vyzdvihovať tieto „krotké zárodoky liberalizmu“ proti sociálnym demokratom a klásť im ich za vzor, vyčítajúc im pritom, že sa zriekli „ideálov otcov“. Videli sme, akú úlohu mohli hrať samy osebe demokratické požiadavky (všeobecné volebné právo atď.), keď boli súčasťou v podstate protirevolučného hlasizmu. Pokrokový zmysel mohli mať tieto požiadavky len v prírode, že by neboli mali nahradzovať a znemožňovať blížiacu sa národnodemokratickú revolúciu. — Na škodlivosť a pravý zmysel rozbíjania reakčnej buržoáznej ideológie na kúsky, aby sa potom pokrokovými prvkami vyvažovala jej reakčná časť, upozornil správne český filozof s. K. Kosík vo svojom článku *O sociálnych koreňoch a filozofickej podstate masarykizmu*. Pravým zmyslom takéhoto počínania je zastreíť anta-

⁸⁶ V. I. Lenin, *Spisy I*, Bratislava 1953, 227.

gonistický rozpor medzi marxistickou ideológiou z jednej strany a buržoáznou ideológiou zo strany druhej a nahradí tento rozpor umelým rozporom v rámci buržoáznej ideológie.⁸⁷

„Najzmätenejšou a najškodlivejšou zo všetkých týchto teórií je teória o relatívnej pokrokovosti masarykizmu v 80. a 90. rokoch. Jej vznik spadá do obdobia, keď sa ukázala úplná politická a vedecká neudržateľnosť koncepcií o dvoch fázach Masarykovho vývoja, avšak súčasne ešte dožívali niektoré ilúzie o masarykizme. Teória o dvoch stránkach masarykizmu — reakčnej a pokrokovej — bola kompromisom medzi predsudkami o masarykizme a vedeckým zhodnotením jeho úlohy. Nech boli subjektívne úmysly autorov týchto názorov sebačestnejšie a sebaúprimnejšie, predsa len treba povedať — ak stojíme na stanovisku marxizmu a ak nechceme nahradzovať dialektiku sofistickou — že ani dnes ani nikdy v minulosti nezodpovedala táto koncepcia skutočnosti a historickej pravde...

Teoretickým východiskom tohto chápania je „objektívizmus“, t. j. pokus klásť do jednej roviny nesúmerné veličiny, považovať reakčnosť, konzervatívnosť, kontrarevolučnosť za jednu stránku masarykizmu, ktorej zodpovedá alebo ktorú dokonca vyvažuje stránka kladná, pokroková. Celá táto koncepcia je vybudovaná podľa stereotypnej schémy: na jednej strane pokrovový, na druhej strane reakčný. Tým sa, pravda, prichádza k tomu, že rozporom, pod vplyvom ktorého sa vytvárala masarykovská ideológia, nie je antagonistický rozpor revolučného proletariátu a marxizmu na jednej strane a kapitalizmu s jeho rôznymi ideológiami na strane druhej, ale rozpor dobrých a tienistých stránok samého Masaryka. Dialektičnosť celej tejto koncepcie je iba zdanlivá: z marxistickej dialektiky nezostáva zhora nič, zato sa však v hojnej miere uplatňuje proudhonovské doktrinárstvo s kúzelnou formulou „d'un côté — de l'autre côté“ a k slovu prichádza povrchné koketovanie s heglouvsou frazeológiou. Ak sa dialektika hľadá nie v skutočnosti, ale vo vlastnej duchaplnosti, prichádza nutne k tomu, že štylistické slovné akrobácie pochováávajú vo frázach marxistickú dialektickú metódu. Náhľad o relatívnej pokrokovosti masarykizmu je svedectvo toho, že každá polovičatosť a nedôslednosť v teórii končí krachom, že akékoľvek závery z izolovaných faktov a nie zo všestrannej, hlbkej analýzy skutočnosti majú život podenky.

Racionálne jadro tejto koncepcie spočíva v pokuse vysvetliť na nejaký spôsob také zjavy v dejinách masarykizmu, ako je účasť v boji proti pravosti Rukopisov, za všeobecné hlasovacie právo a pod. Avšak už samo východisko, samo postavenie otázky v tejto objektívistickej koncepcie je falošné, lebo monistické materialistické vysvetlenie sociálnej skutočnosti a jej zodpovedajúcich teórií sa nahrádza idealistickým dualizmom. Uznáva sa síce reakčnosť Masarykovej *Sociálnej otázky*, ale súčasne sa zahrnuje chválou *Česká otázka* a ponecháva sa bez povšimnutia organická súvislosť oboch týchto diel. Zavrhuje sa náboženský charakter Masarykovho spisu *Moderný človek a náboženstvo*, ale zároveň sa vyzdvihuje domnelá vedeckosť *Základov konkrétnej logiky*, hoci je filozofická podstata oboch prác úplne totožná. Masaryk je v tejto koncepcii umele rozdvojený. Masarykova účasť na pokrokových udalostiach jeho doby (ako bol boj proti hilsneriáde, za všeobecné volebné právo atď.) sa vysvetľuje ako niečo úplne nezávislé od hlavnej línie jeho činnosti, ako niečo, čo nemalo vôbec nič spoločného s jeho zásadným bojom proti pravosti Rukopisov, proti hilsneriáde, jeho vzťah k všeobecnému volebnému právu možno vysvetliť jedine ako príživnícko-oportunistický postoj buržoázneho politika, ktorý

⁸⁷ Citujeme z práce súruha K. Kosfka, uverejnenej vo Filozofickom časopise 1954, č. 3, 199—200.

sa dočasne „vezie“ so zdravými prúdmi vo vede a spoločnosti, aby mohol vytĺkať kapitál pre svoje ciele, t. j. pre záchranu kapitalizmu.

3. Vďaka svojej domnejšej vedeckosti podarilo sa hlasizmu ovplyvniť aj vedomie mnohých čestných jednotlivcov, oddaných svojmu ľudu. Títo jednotlivci verili, že hlasizmus ukazuje cestu k zlepšeniu života všetkých vrstiev národa. Postupne však vychádzala najavo pravá tvár aj tejto buržoáznej ideológie. Vtedy tí, čo zostali verní ľudu (I. Hálek, F. Votruba), zriekajú sa hlasistických zásad, stavajú sa do radov hnutia robotníckej triedy. Stalo sa tak najmä za buržoáznej ČSR. Vtedy sa napr. jasne ukázalo, čo znamenalo v praxi zbohatnutie, ktoré tak odporúčali Slovákom českí buržoázni politici a hlasisti. Vo svojej dojímavej knižočke *Moja cesta od Tolstého k Marxovi* Ivan Hálek o tom napísal: „... Slovensko zbohatlo: zbohatol istý, snáď značný počet príslušníkov meštiackej triedy a spolu s nimi zlepšilo sa hospodárske a spoločenské postavenie všetkých tých, ktorí boli tejto meštiackej vrstve, nachádzajúcej sa na hospodárskom vzostupe, potrební a užitoční.“⁸⁸ A tak sa odhaľoval pravý zmysel ideológie hlasistov.

4. Nie je správne preceňovať ani rozpory medzi hlasistami a martinčanmi. Hlasisti sú proti starým metódam boja za upevnenie pozícií slovenskej buržoázie a proti revolučnému hnutiu ľudu, lebo vidia, že násilie nestačí už pre boj proti robotníckej triede a revolučnému roľníctvu. Preto prichádza medzi nimi a nacionalistickými, klerikálnymi buržoáznyimi živlami k sporu. Vzťah všetkých skupín slovenskej buržoázie k hlavnej spoločenskej úlohe v Rakúsko-Uhorsku, k národnodemokratickej revolúcii je rovnaký — negatívny. Výnimku nepredstavujú v tomto prípade ani hlasisti.

5. Výraznou črtou hlasizmu je buržoázny nacionalizmus a kozmopolitizmus. Nacionalizmus slúži slovenskej buržoázii pre zastieranie triednych rozporov v rámci národa, pre udusenie triedneho boja. Kozmopolitizmus, zvýraznený v teórii československého národa, slúži tejto triede na odôvodňovanie zrady národných záujmov. Všeobecne možno povedať, že hlasizmus je kontrarevolučnou, reakčnou ideológiou.

6. Farárčina, agnosticizmus, subjektivismus a nenávisť voči marxizmu — to sú najvýraznejšie črty hlasistickej filozofie. Negatívny je aj vplyv hlasizmu na rozvoj slovenskej realistickej literatúry.

Nesprávne uvažujú tí, ktorí sa domnievajú, že ideológia masarykizmu v hlasistickej obdobe zohrala v slovenských podmienkach pokrokovú úlohu. Zvláštnosti spoločenského vývoja v určitej krajine si treba všimnúť, no nemožno ich preceňovať. Správne povedal s. Gosiorovský na prvej konferencii slovenských filozofických pracovníkov: „Preto keď sa pri dnešnom budo-

⁸⁸ Ivan Hálek, *Moja cesta od Tolstého k Marxovi*, Praha 1950, 48.

vaní skutočne šťastného života nášho ľudu odvolávame na pokrokové ideové tradície našej minulosti, nuž pokiaľ ide o obdobie od konca 19. storočia, môže to byť už len odvolávanie sa na ideológiu robotníckej triedy, ktorá tu už vystupovala. Na veci nemení nič, že slovenská robotnícka trieda bola vtedy početne slabá, že jej meštiacka historiografia a filozofia dosiaľ nevenovala nijakú pozornosť...” A ďalej: „To si treba uvedomiť aj pri hodnotení hlasizmu, pri hodnotení celej našej ideovej minulosti, keď ideme čerpať pre náš súčasný boj za víťazstvo socializmu. Jeho ideológovia a ich nasledovníci stali sa bojovými reprezentantmi tej časti slovenskej buržoázie, ktorá sa po boku českého finančného kapitálu zúčastňovala na vykorisťovaní pracujúceho ľudu, stali sa nepriateľmi pokroku v slovenskom i československom živote.”⁸⁹

Dnes sa k ideológii hlasizmu môžu hlásiť len nepriatelia nášho ľudovodemokratického zriadenia.

Andrej Kopčok

⁸⁹ Miloš Gosiorovský, *Hlasistická ideológia*, Filozofický sborník SAVU V, 67—68.